

HERMANN GABRIELLA*

Erdély védelmében

MŰHELY

A Romániai Emberi Jogokért Bizottság működésének első három éve, 1976–1978

Míg Magyarország a szocialista rendszer idején a „hivatalos csend politikáját” követte a magyar nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban, és „programozott amnéziában” szenvedett,¹ a nyugati magyar diaszpóra féltően követte a Kárpát-medencében élő nemzettársai sorsát, és egyre inkább aggodalommal töltötték el a magyar kisebbséget érő atrocitások, különösen a Nicolae Ceaușescu vezette Romániában.² Az amerikai magyarságra is igaz volt ez, amelynek politikai aktivizálódása az 1960-as években indult meg, és az 1970-es években bontakozott ki. Ekkor már a második világháború ideje alatti és utáni kivándorlási hullám során az Egyesült Államokban letelepedett politikai emigránsok – a befogadó országban szocializálódott – utódai is bekapcsolódtak az amerikai politikai életbe. Az úgynevezett negyvenötös „nemzeti” és negyvenhetes „demokratikus” generáció³ saját szervezeti keretein keresztül folytatott érdekérvényesítését („etnikai politizálás”)⁴ az 1970-es évek végétől fokozatosan felváltotta a politikai integráció útján, professzionális módon felépített rendszeres lobbitevékenység.

A romániai magyarok érdekképviseletét szolgáló szervezet volt a második generációs amerikai magyarok által alapított Romániai Emberi Jogokért Bizottság (*Committee for Human Rights in Rumania* – CHRR).⁵ Jelen tanulmány a CHRR működésének első három évét tekinti át a szervezet saját dokumentumai és az amerikai elnöki levéltárban található források alapján. A szervezet 1976-ban ad hoc módon jött létre. A *Neue Zürcher Zeitung*-ban a romániai magyarság kollektív elnyomásáról szóló cikk megjelenése után amerikai magyar fiatalok májusban tüntetést szerveztek a New York-i ENSZ-misszió elé, majd figyelemfelkeltés gyanánt egy szak-

* A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola Nemzetközi és Biztonsági Tanulmányok Programjának doktorjelöltje (1093 Budapest, Közraktár u. 4/C épület, hermanngabriella@gmail.com).

1 Lásd: Ludányi, 1995.

2 Várdy, 2000. 537.

3 Az amerikai magyar emigrációs hullámokról lásd: Várdy, 2000; Borbándi, 2006; Papp, 2008.

4 Erre példaként lásd az Amerikai Erdélyi Szövetség tevékenységét: Hermann, 2011.

5 A szervezet mai elnevezése: Magyar Emberi Jogok Alapítvány (*Hungarian Human Rights Foundation* – HHRF). Jelenlegi nevét 1987-ben vette fel, amikor a jogvédelmet kiterjesztették a szlovákiai magyarokra is.

szerűen összeállított, teljes oldalt kitevő cikket jelentettek meg a *New York Times*-ban a romániai magyarságról.⁶

Az említett akciók megszervezése során létrejött szervezet⁷ lobbitevékenységének alapjául az 1974-ben elfogadott amerikai kereskedelmi törvény szolgált, amely lehetőséget adott az elnöknek, hogy kiterjessze a legnagyobb kedvezmény elvét (*most-favored-nation*, MFN) egyes országokra. Romániával a következő évben kötött az Egyesült Államok ilyen megállapodást. A legnagyobb kedvezmény elve alkalmazásának évenkénti meghosszabbítása során – 1975-től kezdődően – minden évben kongresszusi tanúmeghallgatásokat rendeztek, és az ezeken történő részvétel, továbbá a képviselők és szenátorok tájékoztatása, valamint a szervezett események (többek között tüntetések, a nagy amerikai sajtóorgánumokban elhelyezett hirdetések, cikkek, levélkampányok), majd később a helsinki utókonferenciákon való részvétel, a Külügyminisztérium különböző emberi jogi, illetve a román és magyar kapcsolatokért felelős tisztviselőivel történő szoros együttműködés biztosított lehetőséget a CHRR-nek álláspontja kifejtésére.

A CHRR tevékenysége Ford elnöksége idején

A szervezet rendkívül kedvezőtlen nemzetközi politikai helyzetben kezdte el a romániai magyarság érdekeit képviselni. Romániának, amely nem vett részt a prágai tavasz eltiprásában, az Egyesült Államok a többi kelet-európai országokhoz képest kivételezett szerepet szánt, ami az ekkoriban megváltozó, új Kelet-Európa-politikába illeszkedett. Richard Nixon 1970 februárjában beszédet tartott a nyitás szükségességéről a kelet-európai országok irányába, és ezen államokat szuveréneknek tekintve hangsúlyozta, hogy a kapcsolatok kölcsönös javítása az USA érdekében áll. Függetlenné válásuk azonban csak fokozatosan következhet be, mert a gyors változások kiváltanák a Szovjetunió aggodalmát, és az USA nem engedheti meg magának, hogy „tehetetlennek” látszódjék. 1973-ban Kenneth Rush külügyminiszter-helyettes három elvet határozott meg az Egyesült Államok politikája számára: egyrészt az államok szuverénként történő kezelését, másrészt állandó gazdasági

6 A *New York Times*-ban majdnem egy teljes oldalt kitevő hirdetés 1976. május 7-én jelent meg. Ismertette azokat a rendelkezéseket, amelyek következtében a romániai kisebbségeket diszkrimináció éri (az anyanyelvű oktatás és nyelvhasználat szűkös lehetőségei, a történelmi tények és statisztikák meghamisítása, kulturális archívumok elkobozása, a rokonokkal való kapcsolatfelvétel lehetetlensége és a kisebbségi közösségek szétzilálása). Ezután számba vette azokat a nemzetközi jogi és az alkotmányában lefektetett kötelezettségeket, amelyeket Románia a gyakorlatban megsértett. A cikk felszólította az Egyesült Államokat az emberi jogok melletti kiállásra: arra kérte a Kongresszust, hogy vizsgálja felül a legnagyobb kedvezmény elve megadásának módját (azt, hogy csupán a szabad kivándorláshoz való jogot szabják feltételül), az amerikai kormányt pedig arra, hogy gyakoroljon nyomást Romániára a kisebbségekkel való bánásmód javításának érdekében. Kovács, 2016.

7 Megalakulásának körülményeiről lásd: Hermann, 2011. 88–103.

kapcsolatok építését, harmadrészt ezen államok bekapcsolását „Európa egészének ügyeibe”.⁸

Fontos szerepet játszott az is, hogy az előző évtől kezdődően az USA az 1890-es évek óta nem látott kereskedelmi deficitet szenvedett el, és a dollárnak az aranystandardtól való függetlenítése után az importra 10 százalékos extra költség került. Mindebből adódóan tovább erősödött a kelet–nyugati kereskedelem bővítésének szükségessége. 1971-ben Nixon elfogadta az *Export Expansion Finance Actet*, amely hatályon kívül helyezte azt a korábbi törvénymódosítást, ami megtiltotta az Eximbanknak, hogy olyan országoknak adjon hitelt, amelyek háborúban állnak az USA-val. Az elnök ezáltal eldönthette, hogy az Eximbank hitelt nyújthat-e a kelet-európai országoknak, köztük Romániának (Románia novemberben be is jelentette igényét). A vietnami háború befejezése után Nixon bővíteni kívánta az érintkezést Kelet-Európával, ezért az Egyesült Államok felülvizsgálta mind a Szovjetunióval, mind a szatellitállamokkal folytatott kereskedelmi gyakorlatát, miszerint a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését politikai engedményekhez kellett kötni.⁹

Az amerikai vezetők meg akarták mutatni, hogy a kívánatosnak tartott politikai irányvonalat megjutalmazzák. A Nemzetbiztonsági Tanács miniszterhelyettesi bizottsága álláspontja szerint a szovjektől eltérő, önálló külpolitikai irányvonalat képviselő Románia „különleges elbánást” érdemel az USA részéről, így a legnagyobb kedvezmény elve tekintetében más országok, többek között Magyarország elé került.¹⁰ Henry Kissinger külügyminiszter úgy vélte, hogy Románia közvetítő szerepet vállalhat a Kínai Népköztársaság és az USA között, továbbá Románia volt ekkor az egyetlen szovjet blokkbeli ország, amely a Német Szövetségi Köztársasággal diplomáciai viszonyban állt (1967 óta), valamint Izraellel sem fagyasztotta be kapcsolatait az arab–izraeli háborút követően.¹¹

Mivel Ceaușescu vállalta, hogy támogatja Nixon legfontosabb külpolitikai céljainak elérését Kínában, Vietnamban és a Közel-Keleten, Romániát a Szovjetuniótól „független tényezőként” tartották számon Washingtonban. Ugyanakkor leszögezték, hogy sem az Egyesült Államoknak, sem Romániának nem áll érdekében, hogy a kelet-európai ország függetlenedése a Szovjetuniótól túlmenjen egy „bizonyos ponton”, mivel az USA mindenképpen el akarta kerülni, hogy bármilyen szovjet beavatkozásra sor kerüljön. Románia stratégiai fontosságát a délkelet-európai térség egésze szempontjából határozták meg Washingtonban, és sokat nyomott a latban, hogy hozzájárult a balkáni térség egyensúlyához. Az Egyesült Államok elismerte Moszkva fontos biztonsági érdekeit a Balkánon és a Fekete-tenger térségében.¹²

8 Borhi, 2015. 306. Az USA és Kelet-Európa kapcsolataira továbbá hatással volt az is, hogy 1970 elején a Kongresszus határozatot hozott az amerikai tilalmi lista csökkentéséről, ami megfelelt a Nemzetbiztonsági Tanács döntésének, miszerint az amerikai tilalmi listát közelíteni kellene a COCOM-listához. Bár Nixon kezdetben ellenezte a kereskedelmi kapcsolatok kibővítését a kelet-európai országokkal, az egyre növekvő gazdasági érdekek ezt idővel felülírták, és az 1972-es amerikai–szovjet kereskedelmi szerződés megkötése után megváltoztatta a gazdaságpolitikáját. Uo. 271–272.

9 Courtney–Harrington, 1991. 319–320., 354.; Borhi, 2015. 315.

10 Borhi, 2015. 263., 315–316.

11 Mount, 2011. 101–103., 123.

12 Borhi, 2015. 274–275.

Az 1970-es években az amerikai–román kapcsolatok erőteljes fellendülésnek indultak, amely folyamatot tovább segítette a kelet-európai ország csatlakozása a különböző nemzetközi gazdasági szervezetekhez: a szocialista országok közül elsőként Románia vette fel a kapcsolatot a GATT-tal (1971-ben), az IMF-fel (1972-ben), majd a Világbankkal (1974-ben).¹³ Az ország bekapcsolódása a globális pénzügyi rendszerbe jelentős kedvezményekkel járó hitelfelvételt, technológiainportot és ipari beruházásokat tett lehetővé, és növelte külpolitikai mozgásterét is.¹⁴

A Nixont a Watergate-botrány után követő Ford elnök elődjéhez hasonló politikát követett, ugyanakkor az időközben a *détente* folyamatát ellenző demokraták jelentős többséghez jutottak a törvényhozásban, aminek következtében a közvélemény szemében is jelentősen csökkent az enyhülés politikájának népszerűsége. Különösen a kelet-európai származású amerikaiak körében keltett nagy felháborodást, hogy a Külügyminisztérium egyik tanácsadója, a Kissingerhez közel álló Helmut Sonnenfeldt 1976 márciusában a *Washington Post*nak adott interjújában kifejtette: az amerikai érdek az, hogy „szerves egység” fejlődjön ki a Szovjetunió és a szatellitállamok között. Noha később a Kongresszus egyik külpolitikai albizottsága által szervezett meghallgatáson lehetősége volt bővebben kifejteni véleményét,¹⁵ a Sonnenfeldt-doktrínaként ismert Kelet-Európa-politika a köztudatban mégis úgy csapódott le, hogy az USA Kelet-Európa „finlandizálásában” lenne érdekelt. Ez pedig jelentősen rontotta az amerikai külpolitika megítélését az egyre konzervatívabbá váló közvélemény szemében, és nem javította az sem, hogy az ekkor kibontakozó helsinki folyamat keretében az USA elismerte a status quót.¹⁶

A helsinki záróokmányt 1975. augusztus 2-án írták alá, ami a korábbi évek tárgyalásainak csúcspontja volt. A záróokmány ellen annak amerikai ellenzői azért léptek fel támadólag, mert nem értettek egyet az európai határok elismerésével és elleneztek a szovjet befolyást a kelet-európai országokban. Ezen nem változtatott az a tény sem, hogy az emberi jogok megsértésének ügyében az új amerikai elnök elődjéhez képest jóval keményebb hangot ütött meg a konferencián elhangzott beszédében. Ugyanabban az évben Ford jelentősen csökkentette Kissinger befolyását, 1976-ban pedig elhatárolódott az amerikai–szovjet kapcsolatok *détente*-ként történő jellemzésétől is, mivel a népszerűségét veszítő *détente*-politika és a kelet-európai nemzetek sorsa az elnökválasztás vitáinak kulcsfontosságú részévé vált. Mindez végül hozzájárult Jimmy Carter elnökválasztási győzelméhez 1976-ban.¹⁷

13 Courtney–Harrington, 1991. 303.

14 Bottoni, 2017. 1.

15 Sonnenfeldt abban reménykedett, hogy a korábbi „nem organikus”, diktatórikus elnyomás meghaladásaként a Szovjetunió elismeri a kelet-európai államok függetlenségét, szuverenitását és autonómiáját, és természetesebb, szervezesebb kapcsolatokat fog kiépíteni velük. Courtney–Harrington, 1991. 397–398.

16 Uo.

17 Schultzing, 2010. 390–392. Ennek hátterében az a folyamat húzódott meg, hogy az 1970-es évek közepétől az amerikai politikában a konzervatívizmus egyre inkább megerősödött. A neokonzervatívok nemcsak a Szovjetunióval való egyensúlyra hívták fel a figyelmet, hanem az amerikai szuperhatalom visszaállítására is, ami csak akkor történhet meg, ha az USA megfelelő elrettentő erővel rendelkezik a szovjetekkel szemben, szembeszáll a kommunizmussal, és többet tesz az amerikai értékek és érdekek védelméért külföldön. Az elnökválasztás során Ford retorikájából hiányzott az erő ahhoz, hogy a közvé-

A CHRR a megalapításakor rendezett tüntetéseivel felkeltette mind az amerikai, mind a román hatóságok figyelmét, annál is inkább, mivel Hámos László¹⁸ már ekkor írt Ford elnöknek. Arra hivatkozva, hogy az elnök támogatja az emberi jogokat, ami „az amerikai magyarok között közismert tény” volt, kérte a szervezet ügyének elősegítését.¹⁹

A CHRR megmozdulásai miatt az USA-val éppen új kereskedelmi egyezményt kötött román elnök nemtetszését fejezte ki, és követelte a tüntetések felfüggesztését. Az amerikai fél azonban úgy találta, hogy a tüntetésekből nem volt semmi jogellenes, nem sértettek törvényt, ezért az amerikai hatóságok nem tehetek semmit azok ellen. Megjegyezték ugyanakkor, hogy nem értenek azokkal egyet, mivel elismerik Románia második világháború után kialakult határait.²⁰

Egy másik amerikai külügyminisztériumi háttérjelentésből az derül ki, hogy az amerikaiak szerint, annak ellenére, hogy a tüntetések „békések” voltak, „irredentista” hangvételük aggasztotta a románokat, mivel a román pártvezetés attól tartott, hogy a megmozdulások mögött a budapesti kormányzat áll, amely pedig Moszkva ösztönzésére cselekszik. Ezért arra kérték az amerikaiakat, hogy próbálják meg mérsékelni a románellenes megnyilvánulásokat. A State Department azt felelte, hogy az amerikai törvények értelmében nem akadályozhatják meg a különböző politikai nézetek kifejezését, és mindent megtettek, hogy a román személyzet személyi és anyagi biztonságát garantálják az országban. Nem tudták és nem is akarták volna megakadályozni a tüntetéseket.²¹

A romániai magyarság ügye nem volt ismeretlen az amerikai végrehajtó hatalom számára, a romániai magyarság helyzetéről ugyanis – a CHRR tevékenységétől teljesen függetlenül – már a tüntetések előtt jó pár hónappal hosszas levelezés indult meg kongresszusi képviselők, szenátorok és a Külügyminisztérium között. Egy, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban megjelent cikk a romániai (különösen a magyar és a német) nemzetiségek diszkriminációjáról számos kongresszusi képviselőt meglepett, és tette sarkallt. Robert Bauman vezetésével 1975. július 22-én összesen 38-an tiltakoztak az elnöknél a kisebbségeket is érintő diszkriminációk és más jogsértések, legfőképpen a családegyesítések akadályozása miatt. 1976. februári, újabb levelében Bauman felhívta a figyelmet arra, hogy az eltelt fél

leményt meg tudja győzni arról, hogy az EBESZ nem Európa sztálini felosztásának legitimálására szolgál. Ugyanakkor a helsinki egyezmények aláírásával a szovjetek elköteleződtek az emberi jogok mellett. Njolsstad, 2010. 139–141.

18 Hámos László (1951–2019): jogász, amerikai magyar emberjogi aktivista. 1976-ban társalapítója volt a Romániai Emberi Jogokért Bizottságnak, amelyet aztán 43 éven keresztül vezetett.

19 Hámos László levele Ford elnöknek, 1976. május 5. CO125 6/2/76-1/20/77. White House Central Files, CO 125 – Romania 1/1/76-3/31/76 (Exec) Box 44. Gerald R. Ford Presidential Library.

20 From Brent Scowcroft, Meeting with Stefan Andrei, Secretary for International Relations Romanian Communist Party, June 22, 1976; From George S. Springsteen to Brent Scowcroft. Call by Stefan Andrei, Secretary for International Affairs of the Central Committees of the Romanian Communist Party Executive Secretary, June 18, 1976. Romania – 4. National Security Adviser. Presidential Country Files for Europe and Canada. Country File: Portugal-State Department Telegrams. Box 11. Gerald R. Ford Presidential Library.

21 Briefing Memorandum for the President. Nicolae M. Nicolae. Appointed Ambassador of the Socialist Republic of Romania. CO 125 6/16/76-1/1/77. White House Central Files, CO 125 – Romania 1/1/76-3/31/76 (Exec), Box 44. Gerald R. Ford Presidential Library.

évben a helyzet csak romlott, és tovább folytatódtak a nemzetiségeket érintő diszkriminációk, amit időközben a Magyar és Német Nemzetiségi Dolgozók Tanácsai is megerősítettek. Bauman emellett arra is felhívta a figyelmet, hogy a legnagyobb kedvezmény elve alkalmazásának meghosszabbításához, ami 1976 nyarán volt esedékes, feltételül kell szabni többek között a helsinki egyezmény 7. pontjának teljesítését, valamint a családegyesítések végrehajtását, amiben szintén nem volt javulás.²²

A tüntetések után, 1976 májusától Bauman februári levelét további, a CHRR-rel szorosabb kapcsolatot tartó képviselők és szenátorok (Edward Koch, Christopher Dodd), valamint más szenátorok (Sam Nunn) levelei követték. Az ismétlődő megkeresések és tiltakozások aggasztották Brent Scowcroft helyettes nemzetbiztonsági tanácsadót, Denis Cliftet, a Nemzetbiztonsági Tanács egyik munkatársát és George Springsteent, a Külügyminisztérium főtitkárát. Attól tartottak, hogy az amerikai–román kereskedelmi szerződés meghosszabbítása a Kongresszus ellenállásába ütközhet, ezért felkérték Robert Barnes bukaresti amerikai nagykövetet, hogy adjon részletes tájékoztatást a romániai magyarság helyzetéről.²³

A képviselőknek küldött válaszában Springsteen kifejtette: a magyarkérdéssel kapcsolatban fontos tekintetbe venni, hogy bizonyos jogfosztások a szocialista rezsim jellegéből fakadnak, és minden állampolgárt egyaránt érintenek, függetlenül azok etnikai vagy vallási hovatartozásától. Természetes, hogy a román és magyar népesség ellentmondásos története miatt ezeket a korlátozásokat a magyar kisebbség nagyobb nehezteléssel veszi tudomásul, mint a román többség. Leszögezte, hogy az amerikai Külügyminisztérium elítél bármilyen diszkriminációt, és hogy a fokozatos kelet–nyugati közeledés hosszú távon a polgári szabadságjogok visszaállításához vezethet, valamint a Külügyminisztérium továbbra is kiáll az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása mellett. A Külügyminisztérium a kérdéseket fel fogja hozni a román féllel folytatott tárgyalások folyamán.

Springsteen a képviselőknek küldött válaszhoz csatolt egy elemzést is, amelyet a Bukarestben akkreditált amerikai nagykövet készített. A nyolccsalas jelentés részletesen tárgyalta a nemzeti kulturális örökségről szóló törvényt, amelynek egyes részeit kisebbségellenesnek tartotta. Kitért a magyar anyanyelvű kisebbség vitatott számára, a magyar nyelvű rádió- és tévéadások színvonalára, a magyar kisebbséget érintő román kultúrpolitikai döntésekre, az anyanyelvű oktatás kérdéseire, az azt biztosító intézményekre, az anyanyelv hivatalos használatának lehetőségére, az „állítólagos munka- és lakhatási diszkriminációra”. Tárgyalta továbbá a magyar és német kisebbségi vezetők „állítólagos nyilatkozatát” (sic!), amelyet a *Frankfurter All-*

22 Robert A. Bauman levele Ford elnöknek, 1976. február 20. CO 125 4/1/76-5/31/76. White House Central Files, CO 125 – Romania, 3/31/76 (Exec), Box 43. Gerald R. Ford Presidential Library.

23 From A. Denis Clift. Memorandum for Brent Scowcroft. Congressional Interest in Hungarian Minority in Romania and Continuation of MFN for Romania. May 12, 1976; From George S. Springsteen. Memorandum for Mr. Brent Scowcroft, The White House. Interim Reply to Congressman Bauman's Query Concerning Treatment of Hungarian and German Minorities in Romania. NSC Log #7601152. CO 125 4/1/76-5/31/76, White House Central Files, CO 125 – Romania, 3/31/76 (Exec), Box 43. Gerald R. Ford Presidential Library.

gemeine Zeitung közölt, valamint a külföldiek elszállásolásának tilalmát és az egyházak „állítólagos üldöztetését”.²⁴

A magyar kisebbség helyzetével az amerikai Külügyminisztérium már korábban is tisztában volt, így a CHRR tevékenysége nem az ügy tematizálásában, hanem a módszerekben és a megközelítésben jelentett újdonságot. A szervezet konkrét érdekvédelmi tevékenysége az 1974-es kereskedelmi törvény vitája és elfogadása idején bontakozott ki. A törvény a kereskedelmi kedvezmények fő feltételeként a zsidók szabad kivándorlásának jogát szabta, és jogalapot adott a Kongresszus számára, hogy megvonja Romániától a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazását, amennyiben a feltétel nem teljesül. 1974. december 20-án mindkét ház elfogadta a kereskedelmi kapcsolatok fejlődését elősegítő új törvényt, amely többek között magában foglalta a legnagyobb kedvezmény elvét Románia számára. Ford a következő év januárjában ratifikálta is azt.

A törvény két kiegészítést is tartalmazott, ezek nagymértékben befolyásolták az amerikai-román kapcsolatokat. Henry M. Jackson és Charles Vanik szenátorok javaslata kimondta, nem kaphatnak kereskedelmi kedvezményt azok a kommunista országok, amelyek korlátozzák állampolgáraik kivándorlási jogát.²⁵ Ugyanakkor az elnöknek joga volt arra, hogy felmentést, mentességet adjon a kiegészítések alól (*waiver*). A szovjetek számos ok miatt nem fogadták el a Jackson–Vanik-kiegészítésben foglaltakat,²⁶ az elnöki felmentés lehetősége viszont a kelet-európai országokkal kialakítandó szélesebb körű kapcsolatok kiépítésének eszközévé vált,²⁷ és zöld utat nyitott Románia számára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásához.²⁸

Ceaușescu érzékenyen reagált, és nem volt hajlandó írásban rögzíteni semmilyen ígéretet az emigrációs kvóta emelésére, azonban szóbeli biztosítékot adott,

24 From George S. Springsteen. Memorandum for Mr. Brent Scowcroft, The White House. Reply to Congressman Bauman's Query Concerning Treatment of Hungarian and German Minorities in Romania. NSC Log #7601152. Attachment: Draft Letter to the Congressman and Information about Romania's Magyars. May 8, 1976., CO 125 4/1/76-5/31/76, White House Central Files, CO 125 – Romania, 3/31/76 (Exec), Box 43. Gerald R. Ford Presidential Library.

25 Jackson szenátor ellenezte a szovjet–amerikai enyhülést, és mindent megtett annak érdekében, hogy aláássa Nixon békepolitikáját. 1972 februárjában törvényjavaslatot terjesztett a Szenátus elé, azzal a céllal, hogy a szovjet zsidóságnak lehetőséget adjon az ország elhagyására, 1972 nyarán kidolgozta javaslatát, amelyben a szovjet–amerikai tárgyalások feltételeként a szovjet belpolitikai helyzet javulását szabta meg, különös tekintettel a zsidó kivándorlásra. Amikor augusztus 3-án a Szovjetunió bejelentette, hogy adót (*exit tax*) vet ki minden kivándorlóra, Abraham Ribicoff szenátorral együtt benyújtotta az úgynevezett Jackson-kiegészítést (Jackson Amendment). Szeptember 22-én a külföldi segélyezési törvényhez (*Foreign Assistance Bill*) kapcsolódó módosító javaslatában az ohioi Vanik szenátor arra szólította fel az amerikai kormányt, hogy tagadják meg az Export-Import Bank által adandó hiteleket és kölcsönöket minden olyan országtól, amely állampolgáraitól több mint 50 dollárt kér a kiutazási vízumért. Jackson és Vanik javaslata körül szinte mozgalom alakult ki, ami arra kényszerítette az elnököt, hogy tárgyaljon a szovjetekkel. Courtney–Harrington, 1991. 330–332.

26 A Kreml lecsökkentette a zsidó kivándorlók létszámát és eltörölte az 1972-ben kötött amerikai–szovjet kereskedelmi egyezményt. A Jackson–Vanik-kiegészítés ilyen módon jelentősen aláásta a déntente folyamatát és Nixon politikáját, valamint a SALT-tárgyalásokra is árnyékot vetett. Schultzing, 2010. 375–388.

27 Courtney–Harrington, 1991. 371.

28 Borhi, 2015. 338.

hogy az 1973 decemberében aláírt közös elvi nyilatkozat alapján mindkét ország „hozzájárul a kölcsönös bizalom és jóakarát alapján a humanitárius problémák megoldásához”, majd a kereskedelmi kedvezmény meghosszabbításaikor is hasonlóan járt el.

A kereskedelmi törvény azonban minden előnye ellenére a Jackson–Vanik-kiegészítés miatt sok nehézséget okozott a román kormánynak. A rendelkezés értelmében Románia csak egy hosszú procedúra során kaphatta meg a legnagyobb kedvezményes elbánás elvének alkalmazására jogosító státuszt. A két ház Kereskedelmi és Pénzügyi Bizottságainak megfelelő albizottságai évente, február és augusztus között felülvizsgálatot tartottak, ami számos kongresszusi meghallgatással járt, és a képviselőknek lehetőségük volt a tanúvallomások alapján határozati javaslatot benyújtani a kérdésben. A Kongresszusnak a vitákat követően a megadott határidő előtt jogában állt felszólítani az elnököt, hogy éljen a Jackson–Vanik-kiegészítések alóli felmentéssel, vagy éppen megtilthatta, hogy az elnök meghosszabbítsa a kereskedelmi szerződést egy újabb évre. Ily módon Románia – a Jackson–Vanik-kiegészítésnek köszönhetően – „alávetette saját belpolitikáját a kongresszusi vizsgálatoknak”.²⁹

Mivel a kereskedelmi törvény szövege nem volt eléggé egyértelmű, és a törvény módosítása rendkívüli nehézségekbe ütközött volna, a CHRR tagjai kezdetben egy olyan kongresszusi határozat benyújtásáért és elfogadtatásáért is dolgoztak, amely világosan leszögezi, hogy a román kereskedelmi kedvezmények felülvizsgálatánál a romániai magyar kisebbség jogainak helyzetét is figyelembe kell venni.³⁰ Később azonban arra koncentráltak, hogy a kivándorlást – mint a törvény kiegészítésében szereplő feltételt – össze lehessen kötni más emberi jogokkal. Ebben Ed Koch képviselő, később New York polgármestere volt segítségükre.³¹

A szervezet tagjai ezután minden évben kétszer (egyszer a Szenátusban, egyszer a Képviselőházban) alaposan előkészített tanúvallomásokban kérték az amerikai Külügyminisztériumot, hogy hozza a román vezetőség tudomására, amennyiben Románia továbbra is meg szeretné kapni a kereskedelmi kedvezményeket, hagyjon fel a kisebbségekkel szembeni diszkriminatív magatartással. Névleg ugyan a legnagyobb kedvezmény elvének megvonása mellett álltak ki, ez azonban csupán eszközként szolgált. Érvelésük középpontjában az állt, hogy a szabad emigráció csak egy a számos emberi jog közül, a romániai kisebbségektől viszont sok egyéb emberi jogot tagadtak meg.³² A törvényben szereplő feltételt (a szabad kivándorlás jogát) ki kell terjeszteni: biztosítani kell az emberi jogok teljességét.

29 Courtney–Harrington, 1991. 394–395., 389.

30 EV, 1976.

31 A kapcsolatfelvétel a CHRR *New York Times*ban megjelentetett hirdetésének volt köszönhető, mivel ezt olvasva Koch maga kezdeményezte a kapcsolatfelvételt a szervezettel, a hirdetést pedig betette a kongresszusi jegyzőkönyvbe. Az együttműködés kölcsönösen gyümölcsözőnek bizonyult. Kezdetben ugyanis a Képviselőház Nemzetközi Kereskedelmi Albizottságának munkatársai nem voltak nyitottak a CHRR információira. A demokrata képviselő számos szempontból segítette a CHRR törekvéseit, hogy a legnagyobb kedvezmény elve alkalmazásának megadásához szükséges feltételeket kiterjesszék, és a zsidók kivándorlásának engedélyezésén kívül a többi kisebbség emberi jogainak biztosításához is kössék. Hámos, 2016.

32 Hermann, 2011. 95.; Kovács, 2017. 11.

A CHRR tanúságtételeinek legnagyobb jelentősége abban áll, hogy ezt az álláspontot állandóan hangoztatták.³³

A Szenátus Pénzügyi Bizottsága 1976. szeptember 8-án kezdte meg a kérdés tanúvallomásokkal történő kivizsgálását. A kedvezmény megadásának ellenzőit az amerikai munkásokat az olcsó konkurens román munkaerőtől féltő óriás szakszervezet (AFL-CIO), a szabad kivándorlást támogató román menekültügyi szervezet, Hámos László, illetve a vele később szoros szövetséget kialakító Student Struggle for Soviet Jewry vezetője, Jakob Birnbaum rabbi képviselte. Ügyüket Edward Koch képviselő mellett a tüntetésre írásbeli nyilatkozatot küldő, szintén New York-i James Buckley szenátor is támogatta.³⁴

A kereskedelmi kedvezmény meghosszabbítása érdekében tanúskodott többek között Arthur Hartman helyettes külügyi államtitkár, Harry G. Barnes bukaresti amerikai nagykövet, továbbá három külügyi tisztviselő, akik azzal az indoklással éltek, hogy a román kormány független Moszkvától, így fontos a támogatása.³⁵ Az öttagú CHRR-küldöttség egy huszonnyolc oldalas dokumentumot is benyújtott, amelyet teljes egészében jegyzőkönyvbe foglaltak.³⁶ A szervezet vezetője tanúvallomásának végén leszögezte, hogy a CHRR mindenképpen a két nemzet közötti béke és egyetértés pártján áll, és ennek érdekében semmi mást nem szeretne, mint Románia igazodását az érvényben lévő nemzetközi joghoz és a kisebbségi intézmények teljes körű visszaállítását. Felkérte a Külügyminisztériumot, hogy értesse meg Románia vezetőjével: a kereskedelmi előnyök érdekében ne tartson továbbra is nehéz helyzetben egy nagyszámú kisebbséget.³⁷

A Képviselőház Kereskedelmi Albizottságának hat nappal később kezdődő meghallgatásán az emberi jogokért küzdő szervezetek nehezebb helyzetben talál-

33 Courtney-Harrington, 1991. 402.

34 Uo.

35 *Transsylvania*, 1976. 4. A *Transsylvania* az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévenként megjelenő tájékoztatója volt (Quarterly of the American Transylvanian Federation) 1959–1978 között.

36 EV, 1976. A beadványban, miután részletesen elemezték az 1974-es kereskedelmi törvényben rejlő ellentmondásokat, kijelentették, hogy a kereskedelmi törvényben lefektetett valódi cél az emberi jogok minél teljesebb érvényesülése lehet, míg a szabad kivándorlás csupán az emberi jogok egy része, s csak eszközként lehet felhasználni egy magasabb rendű cél megvalósítása érdekében. Elfogadhatatlannak tartják ezért azt, hogy az elnök június 2-i, képviselőknek szánt üzenetében csupán a Kongresszus mindkét kamarája gépies beleegyezését kéri a kereskedelmi kedvezmények meghosszabbításához. A román kormánynak a kisebbségekkel szembeni, a nemzetközi jogi normákat sértő bánásmódjára hivatkozva kérték a Képviselőházat, hogy fogadjon el az elnök felmentési gyakorlatát elutasító határozati javaslatot, valamint hogy szavazzon meg javaslatot a romániai emberi jogok megfigyelésére. Emellett felhívták a figyelmet egyrészt arra, hogy a zsidók kivándorlásának engedélyezéséhez kötött feltételt a szovjet kereskedelmi szerződésre vonatkozóan határozták meg, másrészt arra, hogy a zsidó kisebbség Izraelbe történő kivándorlásával saját, ősi hazájába vándorol vissza, ez viszont nem lehet megoldás a többi (német és magyar) kisebbség számára. Továbbá kijelentették: a román kommunista rezsim független külpolitikai imázsa csupán üres jelszó. Miután felhívták a figyelmet arra, hogy az emberi és kisebbségi jogok megsértése mely konkrét nemzetközi (Románia által is ratifikált) normákkal ütközött, részletesen felsorolták azokat a területeket, ahol a romániai magyarság jogainak érvényesülése csorbát szenved, megadva azokat a követeléseket is, amelyeket a CHRR szerint az amerikai államnak számon kellene kérnie a román kormánytól. Hámos, 1976; R. Süle, 1990. 251–252.

37 Hámos, 1976.

ták magukat. Amellett, hogy Hámos Lászlónak igen szűk időkeretet biztosítottak,³⁸ akkor érkezett meg a Képviselőház Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága vezetőjének, Jonathan Binghamnek a helyszínen készített tanulmánya a romániai kisebbségekről, amelyben az állt, hogy az egyes „amerikai csoportok által hangoztatott »kulturális tömeggyilkosság« állítása fel lett nagyítva”, és hogy Románia – annak ellenére, hogy a folyamat nehézkesen zajlik – elkötelezte magát a humanitárius problémák megoldása, így a szabad emigráció kérdése mellett.³⁹ A meghallgatások során a szervezet számára világossá vált, hogy bizonyos amerikai kormánykörök, illetve a román cégek és a kongresszusi képviselők 90 százaléka a legnagyobb kedvezmény elvének megadását támogatták.⁴⁰

A kongresszusi és szenátusi meghallgatások során az AFL-CIO szakszervezet, amelyet a CHRR tájékoztatott tevékenységéről, ellenezte, hogy meghosszabbítsák Románia számára a legnagyobb kedvezmény elve alkalmazását.⁴¹ A CHRR munkatársai emellett szövetségesre letek a korábban már említett Jakob Birnbaum rabbiban is,⁴² aki szintén a kedvezmény meghosszabbítása ellen szállt síkra. A vele folytatott együttműködés később sok szempontból segítette, hogy jóval később sikerre vigye az ügyet a szervezet. Az eredmény az Edward Koch képviselővel kötött szövetségnek volt köszönhető, ugyanis a vele 1976-ban létrejött egyezség alapján – az Izraelbe történő kivándorlás biztosításának elfogadásáért cserébe – a zsidó közösségek támogatták a CHRR emberi jogokért folytatott küzdelmét.⁴³

A meghallgatások rossz fényt vetettek a román kormány magatartására az emberi jogok biztosítása terén. Ezt követően a képviselők és szenátorok több javaslatot nyújtottak be. Az első határozati javaslatot a Szenátusban James Buckley szenátor adta be (S. R. 511 számmal) augusztus 5-én. A Képviselőházban a korábban a CHRR elődszervezeteként működő Amerikai Erdélyi Szövetség (AESZ) szervezésében Erdélybe kis híján eljutó, az erdélyi ügy hagyományos támogatója, a New Brunswick-i képviselő, Edward Patten nyújtott be javaslatot, amelyhez idővel 48 további képviselő csatlakozott (H. Res. 1476, 1477 és 1522). Később Edward Koch, továbbá Robert Drinan massachusettsi és Christopher Dodd connecticuti demokrata képviselők is nyújtottak be újabb javaslatot (H. Res. 1556, 1596, 1597), amelyek annyiban tovább mentek Patten javaslatánál, hogy az emberi jogok kivizsgálására az anyagi és adminisztrációs feltételeket is biztosították volna.⁴⁴ A zsúfolt választási év és a parlamenti ülészek vége miatt azonban egyik javaslatot sem vitatták meg. Végül a legnagyobb kedvezmény elvének biztosítását még egy évre, 1977. július 3-ig meghosszabbították.⁴⁵

38 *Transsylvania*, 1976.

39 Courtney-Harrington, 1991. 403.

40 EV, 1976.

41 *Transsylvania*, 1976.

42 EV, 1976.

43 Hámos, 2016.

44 EV, 1976.

45 Courtney-Harrington, 1991. 399–405.

A kérdés egyre nagyobb figyelmet kapott a Kongresszusban, ami a CHRR tevékenységének érdeme volt. Jelzésértékű volt az is, hogy a Képviselőház és a Szenátus ebben az évben nem tett újabb pozitív lépést a románok javára, holott ez lehetséges lett volna, csupán „passzívan tűrte”, hogy a törvény alapján a kedvezmények automatikus meghosszabbítása megtörténjen. Többen kifejezetten hangoztatták, hogy ezt figyelmeztetésnek szánják a román kormány számára. Mivel azonban vitára és határozati javaslatok megszavazására idő híján egyik házban sem került sor, Koch úgy döntött: külön felszólalási időt kér a Képviselőház vezetőségétől, hogy a képviselők hangot adhassanak a román kormánnyal szembeni kifogásaiknak. Az ülészak legutolsó napján a rendelkezésre álló egy órában összesen tizenhat képviselő szólalt fel. Valamennyien élesen elítélték a román kormányt a magyar kisebbség elnyomása és a zsidó kivándorlás módja miatt, a Szenátusban pedig öt szenátor adott hangot tiltakozásának. Koch képviselő mindemellett megígérte a CHRR tagjainak, hogy 1977-ben újra benyújtja a Koch–Drinan–Dodd-javaslatot.⁴⁶

A szervezet 1976-os akcióját az emigráns magyarság végig lelkes figyelemmel kísérte. Augusztusban beszámolót jelentettek meg tevékenységéről: a CHRR kezdeményezésére több ezer levél érkezett a Kongresszus tagjaihoz, szeptember elején, a szenátusi meghallgatások idején pedig a clevelandi magyarok több tucat táviratot küldtek egy képviselő meggyőzésére. A hónap végén a CHRR felhívására az egész Egyesült Államokból érkeztek levelek, amelyekben arra kérték a képviselőket és a szenátorokat, hogy szavazzanak a romániai magyarságot támogató határozati javaslatokra. Amerika-szerte összesen több mint száz helyi szervezót sikerült a levélakció összehangolására mozgósítani. Emellett a szervezet igyekezett tájékoztatni a sajtót és a fontos politikai személyeket: a CHRR kérésére több újság és folyóirat beszámolt a romániai rendszernek a nyugati közvélemény előtt kevésbé ismert arcáról.⁴⁷

A CHRR-nek korán kialakultak a közvetlen kapcsolatai a végrehajtó hatalommal. Augusztus 16-án a Külügyminisztérium magyar, illetve román ügyekkel foglalkozó tisztviselőivel is sikerült tárgyalni. A CHRR képviselői tájékoztatták a munkatársakat a szervezet céljáról, és igyekeztek keményebb politika irányába befolyásolni őket a román kormánnyal szemben. Az október 23-i forradalom 20. évfordulóján a Fehér Házban szervezett elnöki találkozó előtt Hámos Lászlónak alkalma nyílt egyórás megbeszélésre a nemzetiségi csoportokkal foglalkozó tanácsadóval. Ennek során tájékoztatást adott a romániai magyarság számára legégetőbb kérdésekről és a CHRR célkitűzéseiről.⁴⁸

Az 1976. évi elnökválasztás eredményének tükrében még ennél is fontosabb volt, hogy augusztusban sikerült kapcsolatot teremteni Jimmy Carter kampányának külpolitikai szakértőjével, és informálni őt a romániai kisebbségi helyzetről. Carter szeptember 8-i (a szenátusi meghallgatásának kezdetével egybeeső) washingtoni beszédében javasolta, hogy az Egyesült Államok külpolitikáját az emberi jogok érvényesüléséhez kellene kötni, és kifejezetten kiemelte a kisebbségekkel

46 EV, 1976.

47 Uo. Ezen a téren a *Wall Street Journal* 1976. augusztus 19-i vezércikke volt a legnagyobb eredmény, amely a szervezet két tagjának a szerkesztőségben tett látogatása után született.

48 Uo.

való tisztességes bánásmód követelményét is,⁴⁹ amit 1977. január 20-i beiktatási beszédében is megismételt. További biztatást jelentett az ügy támogatói számára az is, hogy az új külügyminiszter, Cyrus Vance is osztotta az elnök emberi jogokkal kapcsolatos nézeteit, a „csendes diplomáciát” tartva a legmegfelelőbb módszernek.⁵⁰

A CHRR akciói Carter elnökségének kezdeti időszakában

Carter győzelme nemcsak a szuperhatalmi viszonyokban, hanem az Egyesült Államok Kelet-Európa-politikájában is cezúrát jelentett, ami inkább a következő korszakban érezte a hatását. Fordot illető erős kritikája ellenére nem szerette volna, hogy a kétoldalú kapcsolatok megromoljanak. Jackson szenátortól kölcsönözve egy „új és őszinte détente” politikát követelt, amely tükrözi az amerikai érdekeket és értékeket, azaz nem kerüli meg a szovjetek számára kényes kérdéseket, csak mert azokról Moszkva nem kíván tárgyalni. A Moszkvában kis népszerűségnek örvendő Carter számos globális ügyet vitt porondra a kétoldalú kapcsolatok szintjén, az atomfegyverek csökkentését célzó béketárgyalásokat prioritásként kezelte, az emberi jogokat pedig saját morális meggyőződése mellett nemzetvédelmi tanácsadója, Zbigniew Brzezinski hatására külpolitikája szerves részévé tette, valamint nyíltan támogatta a híres szovjet emigránsokat. Az amerikai elnök ugyanis úgy vélte, hogy az emberi jogok kérdése Moszkvát defenzív helyzetbe kényszeríti, és bátorítani fogja a politikai ellenzéket a szovjet társadalomban.⁵¹

Az emberi jogok kérdése az 1970-es évek közepén vált az amerikai külpolitika részévé, amikor a Kongresszus bizottságai jogsértésekkel kapcsolatos tanúmeghallgatásokat kezdtek tartani. Miután az említett Jackson–Vanik-kiegészítést elfogadták, az emberi jogok kérdése az USA kereskedelmi kapcsolatainak is sarokkövévé vált.⁵² Az emberi jogok külpolitikai irányelvként történő rögzítésében Carter tehát csak meglovagolta azokat a hullámokat, amelyek már a második világháború vége óta folyamatosan jelen voltak a közvéleményben, és amelyek a helsinki záróokmány 1975-ös aláírásában csúcsoodtak ki. Ez pedig végül, hosszú távon olyan hatást fejtett ki a Szovjetunióra, mint a görög sereg a trójai falóban: belülről győzte le azt.⁵³

Az új elnök egységes emberi jogi politikájának kialakítására beiktatása után egy évvel került sor. Az 1978 februárjában kiadott elnöki direktívában (PD30) összefoglalta az emberi jogokkal kapcsolatos célkitűzéseit, és kilátásba helyezte az emberi jogokat különösen súlyosan megsértő kormányok támogatásának megvonását. Emellett rögzítette azt is, hogy Washington az egész világon fellép a polgár-, politikai, gazdasági és szociális jogok megsértése ellen, illetve megjutalmazza azokat az országokat, amelyek javítanak az emberi jogok helyzetén. Cyrus Vance külügyminiszter szerint a probléma a politika konzekvens végrehajtásával volt, ami

49 Uo.

50 Courtney–Harrington, 1991. 418.

51 Njølstad, 2010. 142–143.

52 Foot, 2010. 457–458.

53 Mitchell, 2010. 71.

különbséget tett a jobboldali konzervatív rezsimék és a szocialista országok jog-sértései között. Az elnök úgy gondolta, hogy a kommunista országok esetében nem lehet ugyanazokat az emberi jogi elvárásokat támasztani, mint más rendszerek esetében, mivel a kommunista államokban az elnyomás jóval komplexebb és meggyökeresedettebb.⁵⁴

Mindennek ellenére Carter nem vette figyelembe annak az eshetőségét, hogy az emberi jogok kérdésének támogatásával – ha más politikákkal köti össze azokat – árthat a kétoldalú amerikai–szovjet kapcsolatoknak. A szovjetek az Egyesült Államok emberi jogi kampányát a rendszerük elleni támadásként értékelték, Leonyid Brezsnyev személyes sértésnek vette az amerikai elnök álláspontját. A következő éveket az együttműködés és a verseny egymást váltó időszakai jellemezték. A romló amerikai–szovjet kapcsolatok Cartert és kormányát egyre inkább arra kényszerítették, hogy az USA Kína felé nyisson. A diplomáciai kapcsolatok normalizálása Kínával 1978-ban felháborította Moszkvát. Összességében a SALT-II egyezmény aláírásán kívül nem történt előrelépés Carter elnöksége alatt az amerikai–szovjet viszonyban.⁵⁵

Carter Kelet-Európa-politikájában az emberi jogokra történő hivatkozás inkább retorikai jellegű volt, és nem hozott lényegi változásokat a kétoldalú amerikai–román kereskedelmi kapcsolatokban a korábbi, a Ford elnöksége idején képviselt vonalhoz képest. Az új adminisztráció megtartotta a republikánus kereskedelmi intézményrendszert is.⁵⁶

Az új kormányzat által összeállított és Carter által jóváhagyott jelentés nagyobb rugalmasságot javasolt a kelet-európai országokkal folytatott amerikai kereskedelmi politika tekintetében. A jelentés ugyanis kiállt a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok kiszélesítése mellett, bátorította a kelet-európai államok részvételét a világgazdasági rendszerben, és a már korábban megfogalmazott megkülönböztetés politikáját hangsúlyozta, előnyben részesítve azokat az országokat, amelyek relatíve liberálisabb belpolitikai és a Szovjetuniótól kevésbé függő, bizonyos tekintetben önálló külpolitikai kurzust folytattak.⁵⁷

A PD21. számú direktíva is azokra a kelet-európai államokra helyezte a hangsúlyt, amelyek külpolitikai szempontból függetlenek voltak Moszkvától, és/vagy viszonylag megengedő politikát folytattak. Annak ellenére, hogy Carter megígérte annak a felfogásnak a megváltoztatását, miszerint – mint egyszer megfogalmazta – a kommunizmustól való félelem arra készítette a korábbi amerikai vezetést, hogy „bármilyen diktátort a keblére öleljen, aki mellette áll”, előnyben részesítette Romániát a többi kelet-európai országgal szemben. Emögött az állt, hogy Carter nemzetbiztonsági tanácsadója, Brzezinski továbbra is a Moszkvától való függetlenség politikáját, Romániát támogatta, mivel tanácsadói arra ösztönözték, hogy a szovjetek előtt a folytonosságot hangsúlyozza az USA Kelet-Európa-politikájában.⁵⁸

54 Courtney–Harrington, 1991. 432–433.

55 Njølstad, 2010. 142–148.

56 Courtney–Harrington, 1991. 429–430.

57 Uo. 418.

58 Borhi, 2015. 344.

Carter beiktatási beszédétől kezdve hangoztatott emberi jogok iránti elköteleződése mégis fontos folyamatokat indított el az apparátusban dolgozók körében. A Külügyminisztérium egyik osztályát, az Emberi Ügyek Irodáját magasabb szintre emelték, és Emberi Jogok és Humanitárius Ügyek Irodájává alakították át (annak vezetésére egy polgárjogi aktivista múlttal rendelkező külügyi államtitkárt, Patricia Deriant nevezték ki), a segélyek nyújtását pedig az adott ország emberi jogi gyakorlatához kötötték. Emellett egy, a külföldi segélyprogramokkal és az emberi jogok megvalósulásával foglalkozó bizottság alapítására is utasítást adott az elnök, annak élére a külügyminiszter-helyettest, Warren Christophert nevezte ki. Ez a bizottság sok kormányzati tisztviselőt tett tudatosabbá az amerikai külpolitika emberi jogi vonatkozásait illetően. Az elnök új külpolitikai irányvonala több, az 1970-es évek eleje óta emberi jogok iránt elkötelezett kongresszusi tagot lelkesített.⁵⁹

A helsinki záróokmány aláírása után a Kongresszus megalakította saját két-párti Helsinki Bizottságát, amely a záróokmányban rögzített emberi jogoknak a megvalósulását vizsgálta. Emellett a törvényhozás arra kötelezte az elnököt, hogy félévente készítsen mindegyik kelet-európai országról egy országjelentést, amely jelentősen befolyásolta az adott országgal kialakított kapcsolatokat. A Kongresszus ezenkívül létrehozott egy emberi jogi koordinátori tisztséget is, betöltője a Külügyminisztérium és a törvényhozás közötti összeköttetésért volt felelős. Az emberi jogokat védő intézmények kiépítésének köszönhetően egyrészt a kormányzat egyre több munkatársa vált tudatosabbá az amerikai külpolitika és az emberi jogok közötti összefüggéseket illetően, másrészt az amerikai külpolitikától erkölcsösebb hozzáállást váró közvéleményt is megnyugtatta. Alapot adott továbbá azon kongresszusi képviselők és szenátorok tevékenységéhez, akik azt kívánták elérni, hogy az emberi jogok helyzetét vegyék figyelembe a kétoldalú kapcsolatokat alakításában.⁶⁰

1977-re már számos tisztviselő is felszólalt a romániai jogsértések és humanitárius problémák, valamint a magyar és a német kisebbséggel szembeni elnyomó politika miatt. Ezt követően az amerikai Külügyminisztérium kilátásba helyezte, hogy nyomást gyakorol Romániára a magyar kisebbség helyzetének javítása érdekében. A magyar diplomácia azonban ezt visszautasította, arra hivatkozva, hogy az amerikai fellépést nem a jó szándék motiválja, hanem jól körülhatárolható politikai célok.⁶¹

Annak ellenére, hogy az emberi jogok nagyobb prioritást kaptak Carter elnöksége idején, azok tényleges romániai helyzete nem befolyásolta az amerikai-román kapcsolatokat. Az amerikai kormányzat a legnagyobb kedvezmény elve biztosításának éves meghosszabbítását továbbra is a román kormányra gyakorolt nemzetközi nyomásgyakorlás eszközének látta, és nem akarta feladni azt a lehetőséget, hogy a külföldi segélyprogramokat az adott ország emberi jogi gyakorlatához kössék. A szovjet blokk országai közötti megkülönböztetés politikája továbbra is a végrehajtó hatalom gazdaságpolitikájának része maradt, a gyakorlatban mégis bizonyos változásokat hajtottak végre: Carter egy afroamerikai származású diplomatát,

59 Courtney-Harrington, 1991. 417–418.

60 Uo. 401., 415–421., 425–426.

61 Borhi, 2015. 343.

Rudolph Aggreyt nevezte ki román nagykövetnek, továbbá 1977-ben fordult elő először, hogy egy elnök megfontolta, hogy az alacsony kivándorlási kvóta és a kivándorlás humanitárius feltételeinek nem teljesülése miatt meghosszabbítsák-e a legnagyobb kedvezmény elve érvényét. A gesztusok ellenére Carter lényegében tovább folytatta a korábbi elnökök kereskedelempolitikai irányvonalát. Ennek oka az volt, hogy továbbra is az export növelésére kellett törekedni, hogy legyőzzék az amerikai történelem legnagyobb kereskedelmi deficitjét, ami az 1976-os évi 6 milliárd dollár szintről a következő évben 27 milliárd dollárra emelkedett. Románia számára a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazását a Kongresszus mindkét kamarájában évről évre megszavazták, illetve a legtöbb esetben vita nélkül, automatikusan meghosszabbították. Az amerikai–román kereskedelmi szerződést 1978-ban Carter további három évre meghosszabbította, mivel a két ország megfelelő kereskedelmi egyenleget tartott fenn, illetve csökkentette a kereskedelmi akadályokat.⁶²

A CHRR a számos román támadás ellenére⁶³ a következő évben is rendületlenül folytatta tevékenységét. 1977 januárjában levélakciót indított: felhívta az amerikai magyarokat, írjanak a képviselőknek, szenátoroknak, kérjék a romániai magyarság ügyének támogatását.⁶⁴ Ugyanebben a hónapban az újonnan megválasztott amerikai elnök szülővárosában szervezett tüntetést, amelynek során a szervezet memorandummal fordult Carterhez, aki annak ellenére, hogy nem állt módjában fogadni a magyarok képviselőit, a dokumentum kézhezvétele után, már másnap levélben válaszolt a tüntetőknek. Közölte, hogy a beadvány áttanulmányozása után továbbította azt a kinevezett külügyminiszternek, Cyrus Vance-nek, továbbá biztosította a magyarokat, hogy mélyebben is ki fogja vizsgáltatni a kérdést.⁶⁵

Tüntetésre került sor 1977 márciusában is, ezúttal a New York-i Columbia Egyetemen, amikor a Nemzetközi Tanulmányok Intézetének meghívására Ilie Ceaușescu tábornok, a román elnök testvére és vezető történész adott elő a Románia függetlenné válásának 100. évfordulója alkalmából rendezett konferencián. A CHRR tagjai angol nyelvű szórólapokat osztogattak a közönségnek, és rámutattak: a meghívott történészek a magyargyűlölet jegyében azt igyekeznek bizonyítani, hogy a magyarság csak „betolakodó” az eredetileg ott élő román őslakosság rovására.⁶⁶ Míg a teremben magyar történészek tettek fel kellemetlen kérdéseket az előadóknak, az NBC esti hírműsora fő helyen foglalkozott a CHRR tüntetésével, amivel a Columbia Egyetem diákjai is szimpatizáltak.⁶⁷

Néhány héttel az elnök beiktatása után, 1977 februárjában a Külügyminisztérium újonnan kinevezett, az emberi jogokkal foglalkozó főmegbízottja, Patt Darian fogadta a CHRR képviselőit. A találkozó során a szervezet tagjai ismertették a romá-

62 Courtney–Harrington, 1991. 415–416., 422–436.

63 CHRR, 1976. 11.; *Transsylvania*, 1977a.

64 *Transsylvania*, 1977b.

65 EV, 1977.

66 Uo.

67 Hámos Lászlóval ekkor készült az első országos nézettségű interjú az NBC News adásában. Bottoni, 2017. 24.

niai magyarság helyzetét, és vázolták a jobbítás lehetőségeit. A Külügyminisztérium képviselője megbízta a szervezet vezetőit, hogy értékeljék a bukaresti amerikai nagykövetség előző évi jelentését a romániai magyarság helyzetéről, és jelezzék észrevételeiket.⁶⁸ Mivel az írást a Külügyminisztérium a romániai magyarok iránt érdeklődő kongresszusi tagoknak megküldte, a CHRR számára nagy jelentőségű volt, hogy a bizottságot megbízták a bírálóat elkészítésével, mert így a CHRR-nek lehetősége lett beleszólni egy fontos, a kongresszusi tagok véleményét is befolyásoló külügyminisztériumi irat tartalmába. Az észrevételeket a CHRR tagjai április közepére készítették el, a dokumentum átadása újabb beszélgetés keretében történt, melynek során a Külügyminisztérium képviselői ígéretet tettek a változtatásra.⁶⁹

A bukaresti amerikai követség 1976-os elemzése a CHRR szerint „a tárgyi-lagosság nyomait sem hordta magán, átlátszó módon a román kormányt igyekezett fehérre mosni, tagadta a romániai magyar kisebbség elnyomásának tényét”. A bírálólatban a CHRR munkatársai részletesen kitértek a jelentésben szereplő, véleményük szerint felszínes és szűkre szabott megállapításokra. Számos megállapítást tételesen cáfoltak. Bemutatták, hogy a román hivatalos statisztikák miként manipulálják a magyarok létszámát és mennyire megnehezítik annak megbecslését. Felhívták a figyelmet arra, hogy a jelentés állítása, miszerint a magyar kulturális igényeket minden téren teljesítették, egyszerűen hamis, mivel semmilyen független magyar művészegyesület működése nem engedélyezett az országban, valamint a magyar nyelvű könyvek mennyisége nem elégséges, továbbá a magyarországi könyvek importját jelentősen szigorították. A magyar nyelvű színházak nagy részét bezárták, a népi kultúra intézményeit elsovastották. Téves az a jelentésben szereplő kijelentés, miszerint a magyar tanintézményekben végzetek magyarul tanulhatnak tovább. Nemcsak a Bolyai Tudományegyetem beolvasztása miatt csökkent a magyarul tanulók száma (ott nagyrészt a román lett az oktatás nyelve), hanem az összes többi magyar nyelvű képzés elé akadályokat gördítettek.

A CHRR nem értett egyet a jelentés munkahellyel és lakhatással kapcsolatos megállapításaival. Azt bizonyította, külföldi források alapján is, hogy a román pártvezetés a tömbmagyarság közösségeinek szándékos feldarabolását tűzte ki célul az etnikai egyensúly megteremtése érdekében. A magyar származásúak aránya a vezetésben megfelel ugyan a lakosságon belüli aránynak, a magyarok által betöltött tisztségek azonban már semmilyen lényeges döntési jogkörrel nem rendelkeznek. Azzal sem értett egyet a CHRR, hogy csak a magyarság szubjektív érzékelése lett volna, miszerint az egyetemet végzett magyar származásúakat állami irányítással „szétszórják”. Sérelmezték, hogy a magyarokat a románok által, a románokat a magyarok által lakott településekre nevezik ki, ily módon pedig az értelmiségieket megfosztják etnikai gyökereiktől, a magyar falvak lakosai (különösen az idősek)

68 Information about Romania's Magyars. In: From George S. Springsteen. Memorandum for Mr. Brent Scowcroft, The White House. Reply to Congressman Bauman's Query Concerning Treatment of Hungarian and German Minorities in Romania. NSC Log #7601152. Attachment: Draft Letter to the Congressman and Information about Romania's Magyars. May 8, 1976., CO 125 4/1/76-5/31/76, White House Central Files, CO 125 - Romania, 3/31/76 (Exec), Box 43. Gerald R. Ford Presidential Library.

69 EV, 1977.

pedig nem tudtak a helyi hatóságokkal szót érteni. A CHRR bírálta a jelentés azon megállapítását is, miszerint a külföldi személyek elszállásolásáról szóló törvény csupán a szállodaipart volt hivatott támogatni. A jelentés egyházak üldöztetéséről szóló része a CHRR szerint szintén félrevezető volt, mivel az a tény, hogy minden egyházat egyaránt érintenek a korlátozások, nem befolyásolja azt, hogy a kisebbségek számára az egyházközségek az identitás megőrzésének elsődleges intézményi hátlózatai és ezáltal a magyar közösségek fennmaradásának egyik legfontosabb zálogai is voltak.⁷⁰

A módszertan tekintetében a CHRR kifogásolta egyrészt az objektivitás hiányát a bizonyítékok kiválasztásában és a tények bemutatásában, másrészt a független és elérhető források begyűjtésének teljes elmaradását a román forrásokból származó tények ellenőrzésére, a hivatalos román álláspontot alátámasztó adatok szándékos kiválasztását, harmadrészt a téma felszínes bemutatását és a román propaganda látásmódjának kritikátlan átvételét, így csupán az az évi adatok figyelembevételét, a bázisre vonatkozó adatok és az összehasonlítás teljes mellőzését, továbbá az egyoldalú, román forrásra támaszkodó adatokból levont felszínes következtetéseket. Emellett felhívta a figyelmet arra is, hogy a jelentés két területet teljes mértékben mellőzött: a történelemhamisítást és az oktatásban a kisebbségeket érintő diszkriminációt. Utóbbit alátámasztotta statisztikákkal is, melyekből egyértelműen kiderült, hogy a magyar anyanyelvű tanulók aránya a kommunizmus első évtizedéhez képest nagymértékben csökkent, illetve bemutatta az 1973. évi 278. törvényt is, amely a magyar tannyelvű iskolákat a román iskolák alá vonta.⁷¹

A követségi tanulmány bírálata azért is fontos volt, mert a Kongresszusnak az elnökválasztás előtt hozott döntése értelmében az elnöknek 1977-től kezdve félévente jelentést kellett tennie arról, hogyan érvényesülnek a helsinki egyezményben lefektetett elvek minden egyes kelet-európai országban.⁷² Annak ellenére, hogy még a beiktatás előtt az elnök munkatársai felülvizsgálták a Kelet-Európában követendő külpolitikai irányvonalat, és lényegében nem változtattak azon a korábbi állásponton, hogy Románia külpolitikai függetlensége miatt a támogatandó országok közé tartozik, a Külügyminisztérium fontosnak tartotta, hogy megismerje az emberi jogi helyzetet az egyes országokban.⁷³ Cyrus Vance külügyminiszter egyik, az elnöknek írt emlékeztetője arról tanúskodik, hogy bár a kétoldalú tárgyalásokon felvetették az amerikai magyarok által említett, a romániai magyarokat ért sérelmeket, az amerikaiak még mindig nem voltak meggyőződve arról, hogy a vád, miszerint a magyar kisebbség nagymértékű kollektív diszkriminációnak van kitéve, megfelel a valóságnak. Emellett, mivel úgy vélték, hogy a Kongresszus tiltakozik ugyan, de nem valószínű, hogy meg-

70 Pontos címe: *A Critical Evaluation of the Study Prepared in Early 1976 by the United States Embassy in Bucharest Entitled 'Information about Romania's Magyars'*. Committee for Human Rights in Rumania, April 27, 1977. HHRF Archívum, 1.4/149.

71 Uo.

72 Courtney-Harrington, 1991. 417.

73 Uo. 418.

akadályozná a kereskedelmi kedvezmény meghosszabbítását, az elnöknek mindenképpen gyakorolnia kell ebben az évben is a felmentést.⁷⁴

1977. június 3-án járt le a határidő, hogy az elnök megtegye javaslatát a Romániának nyújtott kereskedelmi kedvezmények megújítására, ezért 1977 júniusában a CHRR munkatársai újabb kongresszusi akciót indítottak, amelynek keretében az Edward Kochhoz csatlakozó 55 képviselő levélben fordult az elnökhöz. A romániai magyarság helyzetének alapos vizsgálatára kérték Cartert a döntés meghozatala előtt. A CHRR-nek az amerikai magyarok széles körét sikerült mozgósítania: rengetegen jelentkeztek levélírássra, a kongresszusi képviselők tájékoztatására. Azoknak a képviselőknek a meggyőzésére koncentráltak, akiknek választói körzetében nagyobb létszámban éltek magyarok, illetve akiknek kulcsfontosságú szerepük volt a legnagyobb vámkedvezmény meghosszabbítása ügyében, így Abraham A. Ribicoff connectituti demokrata és Daniel P. Moynihan szenátorok meggyőzésére. Emellett az amerikai magyarokat arra is buzdították, hogy írjanak Carternek is annak érdekében, hogy a belgrádi utókonferencián az amerikai delegáció határozottan lépjen fel a romániai magyarság ügyében.⁷⁵

Mindezek ellenére az elnök a magyarság helyzetének megemlítése nélkül megadta a mentességet a Jackson–Vanik-kiegészítés alól. A Fehér Ház egyik tisztviselője ugyanakkor közölte, hogy Carter nem feledkezett meg az ígéretéről, és aznap elküldte a bukaresti nagykövetet a román külügyminisztériumba, hogy közölje: a meghosszabbításra vonatkozó javaslat nem jelenti azt, hogy az elnök jó szemmel nézi a kisebbségi jogok be nem tartását, és a nagykövet kifejezte aggodalmát a magyar kisebbség elnyomása miatt. Mondandója alátámasztására a CHRR által a Külügyminisztériumnak áprilisban benyújtott anyagot használta fel.⁷⁶ Habár a szervezet vezetőinek bevallása szerint nagy csalódást okozott a vámkedvezmény meghosszabbítása, fontos megemlíteni, ez volt az első eset, hogy egy elnök közölte fenntartásait a román kivándorlási politikával kapcsolatban, és figyelmeztette a román kormányt, amennyiben nem történik jelentős javulás, újragondolja a legnagyobb kedvezmény elve alkalmazásának meghosszabbítását engedélyező döntését.⁷⁷

A kisebbségi jogoknak a nyilatkozatból való kihagyása után az elnök a CHRR-t egy vezető kormánytisztviselővel küldött üzenettel igyekezett megnyugtatni. Ebben biztosította a mozgalom vezetőit arról, hogy nem feledkezett meg ígéretéről, s hogy a Kongresszusnak küldött üzenetével egy napon a bukaresti amerikai nagykövetet beküldette a román külügyminisztériumba, azzal a céllal, hogy figyelmeztesse a román kormányt arra, hogy a kereskedelmi kedvezmények meghosszabbítása nem jelenti a kisebbségi elnyomás elfogadását.⁷⁸

74 From Vance to Carter. Memorandum. Extension of Presidential Authority to Waive Restrictive Provisions of Jackson–Vanik Amendment and Continuation of the Waiver for Romania. May 26, 1977. Romania 1/4/77. Brzezinski Office File Country Chron. ROC 9-12/78 through Saudi Arabia: 2-6/77. Box 45. National Security Affairs. Brzezinski Material. The Jimmy Carter Presidential Library.

75 EV, 1977. A levélkampányokhoz dokumentumok csatolását javasolták, így a *New York Times*ban megjelent hirdetést, a Helsinki Bizottságnál tett vallomás szövegét és a *Jelentés Erdélyből* írás fordítását.

76 Uo.

77 Courtney–Harrington, 1991. 422.

78 EV, 1977.

A Szenátus Pénzügyi Bizottsága 1977. június 27-re ütemezte a meghallgatásokat, melyek – annak ellenére, hogy a kedvezmény megadását ellenzők oldalán jóval kevesebben tanúskodtak⁷⁹ – az emberi jogi szervezet számára az előző évhez képest nagyobb eredménnyel jártak.⁸⁰ Egyrészt a részt vevő szenátorok nem csupán a kivándorlás jogát, de más emberi jogokat is számonkértek, másrészt a Külügyminisztérium a kedvezmények mellett való kiállása ellenére jelentésében tudomásul vette a CHRR létezését, és belevette a magyar kisebbség helyzetének értékelését is.⁸¹ A jelentést Alan Reich, a kelet–nyugati kereskedelemért felelős helyettes államtitkár írta, aki felsorolta, hogy miben fejlődött az utóbbi időben az amerikai–román kapcsolatrendszer.⁸² Jelentésében viszont „elfelejtette” közölni, hogy mekkora adósságot halmozott fel az Eximbankkal szemben Románia, ami összes adósságának csupán egy részét tette ki. Emellett Michael Niemetz, a Külügyminisztérium tanácsadója a kivándorlásról adott számot, jelezve, hogy Románia elkötelezte magát a helsinki egyezményben rögzített családegyesítések iránt, illetve az 1977. június 17-i nagyváradi közös magyar–román nyilatkozatra utalva azt írta, Románia elfogadta, hogy létezik kisebbségi kérdés Romániában. Megemlítette, hogy a zsidó emigráció ugyan csökkent, de ezt azzal indokolta, hogy kevesebben szeretnének kivándorolni.⁸³

A CHRR munkatársai ezúttal egy hosszabb, 41 oldalas dokumentumot nyújtottak be, továbbá több szóbeli tanúvallomást is megszerveztek. Tanúvallomásra bírták a Paul Goma-féle ellenállásban részt vevő, Kanadába emigrált Fehér Albertet, valamint a román anyanyelvű zsidót, Andrei Aszódyt, akinek gyermeke korábban amiatt hunyt el, mert a román kormány nem engedélyezte időben a csontvelő-átültetést. Mindketten részletesen taglalták, hogy a Romániában élő nemzetiségek milyen hátrányokat szenvednek el. A meghallgatások után két héttel a CHRR munkatársai a korábban romániai magyarságról jelentést készítő Harry Barnes bukaresti nagykövettel is találkoztak, aki tájékoztatta őket tapasztalatairól, valamint arról, hogy mit tett eddig az emberi jogok érvényesülése érdekében. Barnes meghallgatta a szervezet javaslatait,⁸⁴ ami a CHRR áprilisi bírálata után fontos fejleménynek számított.

A Képviselőház Kereskedelmi Albizottságában július 18-án zajló meghallgatások során jóval többen tanúskodtak, mint a Szenátusban. Nagy többségük támogatta a legnagyobb vámkedvezmény meghosszabbítását.⁸⁵ Egyre többen ismerték fel ugyanakkor a román kormány elnyomó voltát, és az illetékes kongresszusi bizottságok megállapították, hogy Romániában sok probléma van az emberi jogok terén, de a kereskedelmi kedvezmények megvonását egyelőre túl drasztikus eszköznek

79 Courtney–Harrington, 1991. 424.

80 EV, 1977.

81 Uo.

82 1975–1977 között összesen három nagy amerikai befektetést indítottak el Romániában, emellett pedig régóta jelen lévő vállalatok kereskedelmi irodát is nyitottak Bukarestben. Courtney–Harrington, 1991. 423–424.

83 Uo.

84 EV, 1977.

85 Courtney–Harrington, 1991. 427–248.

találták. Larry McDonald georgiai demokrata képviselő határozati javaslatot nyújtott be a kedvezmények megvonására, de indítványa már az illetékes albizottságban elakadt. Charles Vanik, a törvénykiegészítés egyik szerzője is a javaslat ellen foglalt állást, és indítványozta, hogy határidő nélkül napolják el a kérdést.⁸⁶ Végül sem a korábban McDonald képviselő által beterveztett, sem az Edward Koch, valamint hívei támogatását élvező, a felmentést ellenző határozati javaslatot nem fogadták el. A legnagyobb kedvezmény elve hatályát szeptember 1-jén egy évre újból meghosszabbították.⁸⁷ Ettől függetlenül három szenátor és 13 képviselő is szükségesnek tartotta, hogy felszólaljon a Kongresszusban a romániai magyarság elnyomása ellen. Beszédeikben közös volt, hogy a kedvezmények meghagyása nem jelenti a román politika elfogadását, és ha folytatódik az elnyomás, veszélybe kerülhetnek a kereskedelmi kedvezmények.⁸⁸

A képviselőházi meghallgatásokkal egy napon a mozgalom újabb tüntetést szervezett, ezúttal Washingtonban, melynek során mintegy 1500 főnyi magyar jelent meg az amerikai fővárosban. A tömeg a Washington-emlékmű előtt gyülekezett, majd az amerikai, a magyar és a székely himnuszot énekelve végigvonult a Fehér Ház előtt, és egészen a Capitoliumig menetelt nemzeti színű zászlókkal és különféle transzparenszekkel. A Kongresszus épülete előtt Béky Zoltán, az Amerikai Magyar Szövetség elnöke üdvözölte a tömeget,⁸⁹ majd öt képviselő is felszólalt, további 16 képviselő és 6 szenátor írásos üdvözlőt küldött.⁹⁰ Tömeges levélkampányt indítottak, a leveleket Charles Vanik képviselőnek, a törvénymódosítás szerzőjének címezték, aki ezek után jóval több megértést tanúsított az ügy iránt: maga hozta fel a magyar kisebbség ügyét a Külügyminisztérium megjelent képviselői előtt.⁹¹

A tüntetés előtt egy nappal egy újabb cikk jelent meg a *New York Times*ban az igen előkelőnek számító, a hét eseményeit összefoglaló *Week in Review* rovatban.⁹² Az újabb írásban friss hírekkel kiegészítve tájékoztatták a romániai magyarság elnyomásáról a közvéleményt, kérve a magyarságot a tüntetésen való részvételre és a pénzügyi támogatásra. A hirdetés teljes szövege – Edward Koch képviselő és Clairborne Pell szenátor javaslatára – bekerült a Kongresszus mindkét kamarájának naplójába. Pell szenátor, mint a Helsinki Bizottság társelnöke, biztosította a CHRR-t

86 EV, 1977.

87 Courtney–Harrington, 1991. 427–428. A Kongresszus tétlenségének több oka volt. Egyrészt a bukaresti földrendés humanus választ követelt az USA-tól, másrészt az elnök emberi jogok iránti elkötelezettsége megnyugtatta a Kongresszus tagjait, harmadrészt Carter biztosítékot adott arra, hogy Románia emberi jogi helyzetét minden évben felülvizsgálják. Továbbá a kereskedelem folyamatosan növekedett, és a román külpolitika függetlennek tűnt a nyugatiak szemében.

88 EV, 1977.

89 *Transsylvania*, 1977b.

90 EV, 1977. A Képviselőház előtt Joseph Addabo és Benjamin A. Gilman New York-i, Mary Rose Oakar ohioi, Newton Steers marylandi és Lawrence Coughlin pennsylvaniai képviselő mondott beszédet, valamint számos további rokonszenvező szenátor és képviselő írásban üdvözölte a tömeget.

91 Uo.

92 Romania: Maverick... or a Monster? In: *The New York Times*, 1977. július 17. Editorial and Op-Ed Pages, 20–21.

arról, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy a kérdést alaposan megtárgyalják a belgrádi utókonferencián.⁹³

A tüntetésnek nem csupán a közvélemény figyelmét sikerült felkelteni, ugyanis július 20-án bekérettek a CHRR munkatársait a Fehér Házba, ahol a Nemzetbiztonsági Tanács egyik vezető munkatársa elismerését fejezte ki a szervezetnek, és közölte, hogy a CHRR összefoglalója alapján tájékoztatta a román nagykövetet a magyarság helyzetéről. November végén újból külügyi tisztviselőkkel folytattak sikeres tárgyalásokat, ezúttal két brassói magyar tanár halálesetéről és több tucat magyar értelmiségi letartóztatásáról és kínzásáról. Ezeket az ügyeket egy háromoldalas beadványban terjesztették elő.⁹⁴

A legnagyobb kedvezmény elve alkalmazásának meghosszabbítása ellenére a CHRR nem hagyta abba a Külügyminisztérium tájékoztatását a romániai helyzetről. Felvette a kapcsolatot Carter választási kampányfőnökével, majd az elnök időbeosztásáért felelős, a Fehér Házban dolgozó helyettes államtitkárral, Fran Voorde-dal.⁹⁵ Miután eljutott a hír a CHRR-hez, hogy a román hatóságok Románia magyarlakta területein számos értelmiségit őrizetbe vettek, brutálisan megverték és megkínítottak, azt próbálva meg kicsikarni belőlük, hogy egy „nacionalista magyar összeesküvésnek” a tagjai,⁹⁶ a bizottság 1977. november második felében újabb memorandumot nyújtott be a Külügyminisztériumnak. A CHRR tagjai két és fél órán át tárgyaltak három magas rangú tisztviselővel, akiket megdöbbenettek a memorandumban foglalt tények. A hírek tartalmát továbbították a bukaresti nagykövetségére és a belgrádi amerikai küldöttségnek.⁹⁷

A lobbizás mellett fontos tevékenység volt a részvétel a helsinki folyamatban. 1977. május elején meghallgatásokat kezdett a Kongresszus Helsinki Egyezmények Végrehajtását Felülvizsgáló Bizottsága (US Commission on Security and Cooperation in Europe). A bizottság 1976 júniusában hat szenátor, hat kongresszusi képviselő, valamint három kormánytisztviselő részvételével jött létre, abból a célból, hogy felülvizsgálja a helsinki egyezmények betartását az egyes országokban. A belgrádi utókonferenciát megelőzően a bizottság tanúmeghallgatások keretében gyűjtötte az adatokat. A CHRR május 9-én előterjesztett tanúvallomásában részletesen ismertette, hogy a román kormány milyen eszközökkel törekszik a romániai magyarság asszimilációjára. A CHRR vallomásáról a bizottság elnöke, Dante B. Fascell floridai képviselő elismerőleg nyilatkozott. A bizottság társelnöke, az AESZ-szel már régóta kapcsolatban álló Clairborne Pell Rhode Island-i szenátor szenátusi felszólalásában külön kifejezte, hogy mennyire aggasztónak tartja a helyzetet.⁹⁸

93 EV, 1977.

94 Uo.

95 Hámos László levele Fran Voorde-nak, 1977. július 10. CO130 Executive 1/20/77-12/01/77 Executive CO 129 7/1/78-12/31/78 through Executive CO 130 1/1/78-4/30/78, Box CO51. The Jimmy Carter Presidential Library.

96 EV, 1977. A vallomások ugyanakkor nem voltak egybehangzóak, és nem is bizonyultak elégségesnek egy kirakatperhez.

97 Uo.

98 *Transsylvania*, 1977c.

A meghallgatásra a CHRR egy 39 oldalas dokumentumot készített,⁹⁹ amely jelentős mértékben támaszkodott a Lázár György álnéven Tóth Sándor és Tordai Zádor által írt és Párizsban megjelent, a romániai magyarságról szóló helyzetjelentésre.¹⁰⁰ Az amerikai Helsinki Bizottság Romániáról szóló jelentésének magyarságra vonatkozó részét teljes egészében a CHRR helyzetértékelése alapján állították össze. A jelentést más szövetséges államokhoz is eljuttatták, és alapokmányként használták a tárgyalások alatt.¹⁰¹

Az év további időszakában a szervezet igyekezett elérni, hogy az amerikai küldöttség minél nagyobb nyomatékkal kérje számon a magyar kisebbség ügyét Belgrádban. A CHRR tevékenysége itt is sikerrel járt: az októberi plenáris ülésen az Egyesült Államok delegációja többször is felvetette a romániai magyar kisebbség elnyomásának ügyét, a kérdés megvitatása a munkacsoportok tárgyalásain is folytatódott.¹⁰²

Júliusban Millicent Fennwick New Jersey-i képviselőnővel tárgyaltak a CHRR vezetői. Fennwick a Helsinki Bizottság befolyásos tagja és az ügy megbízható támogatója volt. 1977. augusztus 1-jén a meghallgatások és a gyűjtött adatok alapján elkészült a Helsinki Bizottság végleges jelentése. A dokumentum javaslatokat is tartalmazott, amelyek megfogalmazásához a CHRR nagymértékben hozzájárult: a Romániáról szóló rész egynegyede a magyar kisebbség emberi jogainak megsértéseit sorolta fel. A jelentés külön bekezdésben taglalta a magyar iskola-rendszer elszorvasztását, de kitért a kulturális lehetőségek megcsonkítására, a munkaügyi és ipartelepítési diszkriminációra, a magyar városok lakosságának felhígítására, valamint a magyar kulturális élet helyzetére. A jelentés számos ponton idézte a CHRR tanúskodását, és nem mint a CHRR véleményét, hanem mint a Helsinki Bizottság elfogadott konklúzióját, mivel a beterjesztett bizonyítékok alapján hitelesnek találta azt.¹⁰³

A Külügyminisztérium figyelmét újból felkeltette a CHRR álláspontja. Szeptember 9-re a CHRR tagjai meghívást kaptak, hogy segítsék az amerikai küldöttség felkészülését a belgrádi utókonferenciára. A CHRR tagjai arra kérték az elnököt, hogy az amerikai delegáció tagjai adjanak hangot a romániai magyarság ügyének, ami több ízben meg is történt. Dante Fascell képviselő és Claiborne Pell szenátor, a Helsinki Bizottság társelnöke több ízben felszólalt a kérdésben. A román delegáció továbbra is tagadta a jogsértéseket.¹⁰⁴

1978 folyamán a CHRR egyik fő tevékenysége azt célozta, hogy Király Károly leveleinek tartalmát, ami a nyugati lapokon keresztül szivárgott ki az előző évben,¹⁰⁵

99 EV, 1977.

100 Lázár, 2003. *A Jelentés Erdélyből* angol verzióját a CHRR az AESZ-szel közösen, Schöpflin György előszavával egy hét tanulmányt magában foglaló kötetben kiadta: a *Witnesses to Cultural Genocide*, 1979.

101 *Transsylvania*, 1977c.

102 EV, 1977.

103 Uo.

104 Uo.

105 Leveleiben Király szót ejtett a magyarellenes terrorhullámról, megállapította, hogy a nemzetiségi politika terén „elmélet és gyakorlat között nagy a szakadék”, szavá tette a nemzetiségi iskolák számbeli csökkenését. Megemlítette továbbá, hogy 1976-ban határozat született a magyar nyelvű felsőfokú intézmé-

minél szélesebb körben megismerjék. A népszerűsége miatt a bukaresti vezetőségnek szemet szűrő Kovászna megyei első titkár 1972-ben mondott le tisztségéről, ezt követően bírálta a román rendszert. 1978-ban internálták, ami hozzájárult a romániai helyzet miatti nemzetközi felháborodáshoz.¹⁰⁶

Király leveleit előbb Ilie Verdețnek, a Központi Bizottság ideológiai kérdésekben illetékes titkárának címezte, majd augusztusban Fazekas János miniszterelnök-helyettesnek, a Politikai Bizottság tagjának is írt. Említést tett az 1976-os magyar-ellenes terrorhullámról is.¹⁰⁷ A Román Kommunista Párt csak azt követően lépett fel, hogy Király szeptember 10-én Vincze Jánosnak, a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága tagjának küldött levelet, ami miatt a Securitate rendszeresen zaklatta Királyt (annak ellenére, hogy tekintélyes kommunista, mint Ion Gheorghe Maurer is, osztották Király nézeteit). Ekkor Király kijuttatta leveleit az országból, azzal a határozott kéréssel, hogy jelenjenek meg. A CHRR 1977 októberében juttatott az anyagokhoz. Az írásokat – egy magnófelvétellel együtt – többek között az AESZ tagjainak segítségével sikerült kicsempészni az országból.¹⁰⁸ A felvételen Király kijelentette: „A nép szolgálata dolgában semmiféle ingadozást, semmiféle visszalépést nem ismerek, ebben bizonyosak lehetek; és továbbra is, köszönetem mellett, kérem a támogatásokat, hogy az ügy lehetőleg az egész nép, a magyar nemzet javára váljon.” A forrás hitelességének ellenőrzése után a CHRR hírügynökségeket, újságírókat szólított meg, hogy felhívja a figyelmet a levelekre.¹⁰⁹

Királyt ezután behívták a Központi Bizottsághoz, árulónak nevezték, perrel fenyegették és arra próbálták rávenni, nyilatkozza azt, hogy levelei a CIA és a SZER hamisítványai voltak. Király ezt elutasította. Ezt követően titkosrendőrök szállták meg Románia magyarlakta területeit, majd Királyt Karánsebesre internálták családjával együtt. Az erről szóló hír 1978. február 21-én jutott a CHHR tudomására. A bizottság tagjai azonnal felhívták több világlap Belgrádban, a Helsinki-utókonferencián tartózkodó tudósítóját, valamint a *Times* szerkesztőségét. Ennek nyomán március 1-jén három nyugati újságíró jutott el Király Károly lakásához, akiknek – a helyi lakosság rendőröket elterelő akciójának köszönhetően¹¹⁰ – a házi őrizet ellenére sikerült négy órán keresztül beszélgetniük a magyar politikussal. A beszámoló másnap már meg is jelent az *International Herald Tribune* első oldalán, továbbá

---

nyek felszámolására, és hogy még a Dolgozók Nemzetiségi Tanácsai ülésén sem volt engedélyezett az anyanyelv használata. A román alkotmányban és a Román Kommunista Párt alapszabályzatában leszögeztet alapelveket sem tartják tiszteletben. EV, 1978.

106 Novák, 2017. 76–77.

107 *Transsylvania*, 1978a.

108 Hámos M., 2010.

109 EV, 1978. A CHHR és a vele szövetséges európai szervezetek az akciót 1978. január végére, Ceaușescu 60. születésnapjára (január 26.) időzítették. Január 23-án jelentett Király Károly ügyéről a Reuters és a UPI hírügynökség, január 24-én pedig cikket közölt az ügyről többek közt a londoni *Times* és a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, továbbá bementa a hírt az Amerika Hangja és a Szabad Európa Rádió is. Január 25-én a párizsi *Le Monde* közölt cikket, majd – bár az amerikai sajtót, mint a romániai magyarok ügyében mindig, nehezebb volt megmozgatni – január 30-án a *Washington Post* is foglalkozott Király Károly ügyével. *Transsylvania*, 1978b.

110 EV, 1978.

a *Washington Post*ban, majd a londoni *Times* is közölt riportot.¹¹¹ A Király- és a Goma-ügy kirobbanása felhívta a nemzetközi emberi jogi szervezetek figyelmét is. Az Amnesty International küldöttsége 1978 februárjában Romániába látogatott, de az útról készített jelentés nem állapított meg elfogadhatatlan mértékű diszkriminációt.¹¹²

A Király-ügynek azonban más következményei is voltak. Ceaușescu 1978 áprilisára tervezett egyesült államokbeli látogatásának előkészítésére februárban az USA-ba érkezett Vasile Pungan, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, Ceaușescu tanácsadója. A látogatással a román elnöknek egyrészt az volt a célja, hogy versenyelőnyt biztosítson országa számára Magyarországgal szemben, amely abban az évben kapta meg a legnagyobb kedvezményes elbánás elvét, másrészt hogy bizonyítsa: az emberi jogi kurzus hangoztatása ellenére nem esett ki Carter kegyeiből.¹¹³ Ez utóbbiban – legalábbis a retorika szintjén – csalódnia kellett, mivel az amerikai Külügyminisztérium és számos kongresszusi tag szembesítette a román tanácsadót a romániai magyar kisebbség problémáival és a jogsértésekkel, részben Király leveleire támaszkodva. Emellett jelzésértékű volt az is, hogy Carter elnök nem fogadta személyesen Pungant.¹¹⁴

Ceaușescu áprilisi látogatása előtt az amerikai politikai élet számos tekintélyes és befolyásos személyisége fordult Carterhez, kérve, hogy vesse fel Ceaușescunak a romániai magyar kisebbség ügyét. Christopher Dodd connecticuti és Millicent Fenwick New Jersey-i demokrata képviselők kezdeményezésére egy 66 képviselő által aláírt levelet küldtek az elnöknek, amely kiemelte a Király-levelek jelentőségét mint a kisebbségi elnyomás bizonyítékait, és az amerikai elnök közbenjárását szorgalmazta Ceaușescunál a látogatás során. Különös jelentősége volt annak is, hogy a levelet Dante Fascell floridai képviselő, a Helsinki Bizottság elnöke is aláírta. Az aláírások megszerzésében a CHRR-nek is fontos szerepe volt. Levelet írt Carternek a Helsinki Bizottság szenátusi társelnöke, Claiborne Pell is, Cyrus Vance külügyminiszternek pedig a Képviselőház Külügyi Bizottságának elnöke, Clement Zablocki wisconsini képviselő. Szintén az elnököt kérte közbenjárásra az ebben az évben New York polgármesterének megválasztott Edward Koch, annak ellenére, hogy a külpolitikához ekkor már nem volt köze.¹¹⁵

Carter azonban nem volt hajlandó a kérdés felvetésére. Kochnak küldött válaszában kifejtette, hogy „komolyan érdeklí a probléma”, azonban „már jelentős párbeszéd folyik erről a kérdésről Romániával”, és „több száz éves problémáról van szó, amely érzékeny területi kérdéseket vet fel”. Emellett Magyarország a párizsi békeszerződés aláírásával lemondott minden területi követeléséről, és a magyar vezetőség tartózkodott attól, hogy a problémát a román–magyar kétoldalú kapcsolatokban megemlítsé. Mivel szerinte „az együttműködés kínálja a legjobb esélyt a

111 *Transsylvania*, 1978b.

112 Courtney–Harrington, 1991. 432.

113 Uo. 433.

114 EV, 1978.

115 Uo.

haladásra”, nem látta szükségesnek, hogy módosítson az Egyesült Államok Románia-politikáján.¹¹⁶

A Külügyminisztérium munkatársai értesültek arról is, könnyen előfordulhat, hogy a román államelnök felhossa a magyarok irredenta igényeit és megpróbálja elmagyarázni a román kisebbségpolitikát. Az esetlegesen felmerülő kérdések vonatkozásában a Külügyminisztérium azt tanácsolta az elnöknek, hogy fejezze ki sajnálatát bármilyen, az amerikai magyarok által rendezett tüntetés okozta esetleges kellemetlenség miatt, és biztosítsa arról a román vezetőt, hogy egyes tüntetők viselkedésével nem értenek egyet, ugyanakkor elismerik a békés módon kifejezett szólásszabadság jogát. Egyúttal fejezze ki a reményét, hogy a román fél megérti a szabad társadalom ezen aspektusát. A kisebbségi kérdésben megjelent újságcikkek és kongresszusi tiltakozások vonatkozásában az amerikaiak abban bíztak, hogy a pár hónappal a román vezető kiutazása előtt megfogalmazott mérsékelt kritikák javuláshoz fognak vezetni, és szintén némi optimizmusra adtak okot az akkoriban megindult kétoldalú román–magyar tárgyalások, amit az amerikaiak a legalkalmasabb fórumnak tartottak az összetett kérdés megoldására.¹¹⁷

A CHRR tagjai Ceaușescu látogatása előtt személyesen tárgyaltak a Külügyminisztérium legfontosabb tisztviselőivel, több miniszterhelyettessel, többször fogadták őket a Fehér Házban is a román államelnök látogatását előkészítő munka során. Igyekeztek a Kongresszus mindazon tagjaival tárgyalni, akik várhatóan személyesen is találkoznak a román államelnökkel.¹¹⁸

A román vezetés viszont mindent megtett a Király-ügy semlegesítésére. Március közepén összehívták a Magyar Dolgozók Tanácsának teljes ülését, amelyen ezúttal – a rezsim engedélyével – szóvá lehetett tenni kisebb hiányosságokat is. Egyesek éltek is a lehetőséggel, de csupán triviális helyi problémákat említettek. Szintén propagandacélokat szolgált az öt romániai magyar értelmiségit is magában foglaló kulturális küldöttség áprilisi amerikai körútja is. A delegáció látogatást tett a Kongresszusban és a Külügyminisztériumban. Mivel a CHRR előzőleg mindegyik helyen járt, a küldöttség szereplése éppen ellenkező hatást keltett, mint amit a román propagandagépezet elérni akart.¹¹⁹

116 Lásd: Letter by Carter to Koch, 3 May, 1978. Carter Presidential Papers, White House Central File, Confidential File, Hungary. The Jimmy Carter Presidential Library. Idézi még: Borhi, 2015. 343–344.

117 From Cyrus Vance: Memorandum for the President. Visit of Romanian President Ceaușescu. April 7, 1978. 4/12-13/78 Ceaușescu [Romania] Visit, 3-4/78. Trips/Visits File. 2/3-8/78 Sadat [Egypt] Visit through 6/29/78-7/3/78 Mondale Trip. Box 13. National Security Affairs Brzezinski Material. The Jimmy Carter Presidential Library.

118 EV, 1978. Ilyen tárgyalásra került sor többek között Robert R. Kinggel is. A kapcsolatfelvétellel jelleget és annak eredményeivel kapcsolatban sem a Fehér Ház, sem a HHRF iratanyagai között nem marad fenn semmi. Annyi azonban bizonyos, hogy a CHRR tagjainak a volt szabadságharcos, akkoriban történelem-professzorként dolgozó Király Bélán keresztül sikerült kapcsolatot teremteniük Zbigniew Brzezinski irodájával: Brzezinski a Nemzetbiztonsági Tanács kelet-európai kisebbségek szakértőjéhez, az 1973-ban a kérdésről könyvet publikált Kinghez továbbította a kérést. Robert R. King levele Zbigniew Brzezinskinék. 1978. március 7. és Király Béla levele Zbigniew Brzezinskinék. 1978. március 2. CO 130 Executive 1/1/78-4/30/78. White House Central File Subject File. Countries. Executive, CO 129 7/1/78-12/31/78 through Executive, CO 130 1/1/78-4/30/78. Box CO-51. The Jimmy Carter Presidential Library.

119 EV, 1978.

Ceaușescu látogatásának első napján jelentette meg a *The Washington Post*-ban a CHRR a román vezetőhöz intézett, nagy hatást kiváltó szarkasztikus levelét, *Dear President Ceaușescu...* címmel. Abban az állt, hogy olvasták Király Károly leveleit, és mint az ügyben erősen érdekelt személyek kíváncsian várják az azokban foglalt pozitív javaslatok megvalósítását. Mivel azonban nem javult a helyzet, felteszik, a megbízhatatlan román posta nem kézbesítette Király leveleit, melyek nyomata a CHRR levele alatt volt.¹²⁰

Ceaușescut április 12-én délelőtt fogadták a Fehér Ház gyepén. Az első nap egyik érdekes eseménye volt az az interjú, amelyet Barbara Walters készített az ABC televízió számára a román vezetővel. Walters érdeklődött a Romániában élő nemzeti kisebbségek felől, mire Ceaușescu semmitmondó és kitérő válasza tagadta, hogy bármilyen probléma lenne e téren. Másnap reggel Ceaușescu a szállásán látta vendégül a Szenátus tagjainak egy csoportját, ez alkalommal a magyarok ügyét máskor könnyen kezelő szenátor, a connecticuti Abraham Ribicoff volt az, aki a kisebbségek ügyét szóvá tette, ami leginkább a connecticuti magyarok – a CHRR szervezésében folyó – állhatatos lobbitevékenységének volt köszönhető.

Szintén ezen a napon került sor az elnöki és a külügyminisztériumi amerikai–román tárgyalásokra. Carter elnök a tárgyalások előtt szakértőtől igen részletes tájékoztatást kapott a romániai magyarság helyzetéről. Claiborne Pell szenátor és Edward Koch New York-i polgármester korábban küldött leveleire adott válaszában az amerikai Külügyminisztérium kifejtette, hogy a magyar kisebbség ügye több alkalommal is felmerült a látogatás során, és hogy a román vezetőség a korábbinál sokkal inkább tisztában van azzal, hogy milyen nagy mértékben érdekli ez a kérdés az amerikai kormányt, a Kongresszust és a közvéleményt, ami „remélhetőleg ténylegesen a helyzet megjavulásához fog vezetni”.¹²¹

A román vezető egyórás magánbeszélgetést folytatott Carterrel. A közös közleményben megerősítették elkötelezettségüket, hogy az 1973. decemberi 5-i közös nyilatkozat szellemében fejlesztik gazdasági, ipari, technológiai kapcsolataikat. Kifejtették: elkötelezettek a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében, ennek során az USA figyelembe veszi Románia jelenlegi, fejlődő ország státuszát. A kölcsönös megértés jegyében együttműködnek humanitárius kérdések rendezésében, beleértve a családegyesítést is.¹²²

A tárgyalások befejezése és a közös közlemény aláírása után Ceaușescu a Nemzeti Sajtóklub fogadására ment. A sajtóklub elnöke az újságírók előzőleg írásban beadott kérdéseit olvasta fel a román államelnöknek. A kérdések fele a romániai kisebbségek, elsősorban a magyar kisebbség helyzetével foglalkozott. Ceaușescu hevesen reagált: szóáradatban tört ki, mindent tagadott, és hamis statisztikákat idézett. Kirohanása felkeltette az újságírók figyelmét, és a másnapi tudósítások ez-

120 Dear President Ceaușescu. In: *The Washington Post*, April 12, 1978. A szarkasztikus hangnem a CHRR véleménye szerint hatásosabb volt, mint a nyílt tiltakozás. Nevetségessé tették Ceaușescut, és az ország sajtóban látványosan demonstrálták az ügy létezését és jelentőségét.

121 *Transsylvania*, 1978b.

122 A közlemény szövege: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/visit-president-ceausescu-romania-joint-declaration> (letöltés: 2021. augusztus 24.); Courtney–Harrington, 1991. 434.

zel voltak tele, a *New York Times* is ezzel kezdte beszámolóját. A fogadással egy időben több mint ezer magyar tüntető menete indult meg a Washington-emlékműtől a Fehér Ház felé, ami miatt az államelnök nem is tudott a tervezett útvonalon hazatérni a Sajtóklubból. A rendőrség kénytelen volt utcákat lezárni, hogy eljuttathassák a román elnököt a szállásához. Délután a Képviselőház Külügyi Bizottsága látta vendégül Ceaușescut, ezúttal a New Jersey-i Helen Meyner képviselőnő vonta felelősségre a magyar kisebbség elnyomása miatt.¹²³

A következő napokban a román államelnök vidéki körúton vett részt, a magyarság tiltakozása azonban ott is elérte: Chattanooga-ban, Houstonban és Dallasban is tüntettek ellene, de a leglátványosabb tiltakozás New Yorkban fogadta. Április 16-án este mintegy kétezer magyar tüntető vette körül a Waldorf Astoria Hotelt, éjjel fél egyig lehetetlenné téve, hogy Ceaușescu hazatérjen a szállására. A román ENSZ-misszió kellett vesztegelnie, miközben telefonon hívta a Külügyminisztériumot, tiltakozva a tüntetés ellen. New York rendőrfőnöke, aki késő éjjel elkísérte a szállodába, sem tudta megnyugtatóan. Néhány magyar táblákat lengetve, tojásokat dobálva a román autókra, kézi hangszórókba kiabálva pánikba kergette a románokat.¹²⁴

Mivel Ceaușescu másnap reggel is magánkívül volt, az amerikai Külügyminisztérium a CHRR szövetségését, Edward Koch New York-i főpolgármestert kérte meg, hogy csillapítsa a kedélyeket, és nyugtassa meg a román vendéget. Koch egy órán át beszélt Ceaușescuval, és kifejtette: a tüntetés egy olyan jog Amerikában, amit a román elnök sem vethet el, továbbá a megmozdulás oka az volt, hogy a román kormány igenis diszkriminálja a magyarságot, ennek alátámasztására a román oktatási törvény szövegét is idézte. A Waldorf Astoria körüli tüntetésről és a Koch–Ceaușescu-szópárbajról nemcsak New York néhány lapja, de több világglap is részletesen beszámolt, lekezelően bánva a román diktátorral.¹²⁵

A román államelnök hazatérte után Takács Lajos, a Babeș–Bolyai Egyetem volt rektora, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának márciusban megerősített alelnöke 27 oldalas beadványban tárta fel a magyar kisebbség helyzetét és sérelmeit, főleg az egyre inkább elszorított iskolarendszert állítva a középpontba. A beadványt a CHRR az amerikai Külügyminisztérium illetékeseihez is eljuttatta. Emellett Sütő András egy hétoldalas beadványban, Fazekas János miniszterelnök-helyettes pedig egy, a román legfőbb vezetőnek küldött levélben taglalta a magyarságot ért jogsértéseket.¹²⁶

A fenti akciók után a román titkosszolgálat fokozottabban kezdett kémkedni a CHRR tagjai után.¹²⁷ Mindezt alátámasztja Ion Mihai Pacepa, a román Securitate dezertált tábornoka beszámolója. Eszerint amióta Ceaușescu a kommunista hatalom csúcsára jutott, sohasem került szembe személye ellen irányuló nyilvános akcióval. Ceaușescu kijelentette, hogy a megnevezett két fő szervezőt – Hámos Lászlót és Kálmán Lászlót –, továbbá Valerian Trifa román érseket meg kell ölni, „egyértel-

123 EV, 1978.

124 Pacepa, 1989. 267–271.

125 EV, 1978.

126 Uo.

127 Uo.

mű figyelmeztetésként mindenki számára, aki merényletet akar elkövetni” ellene. Lehetőleg hivatásos bűnözők végezzenek velük, de ha nem találnak mást, küldjenek rájuk ügynököket.¹²⁸

A CHRR tagjai az említett akciókon kívül részt vettek a kongresszusi meghallgatásokon, és folytatták a tagok meggyőzését a kedvezmények felfüggesztésének érdekében.¹²⁹ A Képviselőház Kereskedelmi Albizottságának meghallgatása június 15-én, a Szenátus Pénzügyi Bizottságának meghallgatása három nappal korábban zajlott le. Utóbbira a CHRR egy 86 oldalas tanulmánnyal készült, amelybe Király Károly levelei mellett Takács Lajos beadványát is beépítették. Emellett Havadtőy Sándor fairfieldi (Connecticut) református lelkipásztort is meghallgatták,¹³⁰ aki elmondta, hogy a földrengés során megsérült magyar templomok helyreállítására, újjáépítésére lehetetlen adományt eljuttatni, mivel a román rendeletek értelmében a pénz az államvezetés kezébe kerül. Fényképeket mutatott be a templomokról, a CHRR tanúvallomása pedig további bizonyítékokkal támasztotta alá Havadtőy állításait.¹³¹

A tanúmeghallgatás kedvezőbben alakult, amikor Abraham Ribicoff connecticuti szenátor támogatólag lépett fel. Újdonság volt, hogy ebben az évben Ribicoff, a legnagyobb kedvezményes elbánás meghosszabbításáról határozó szenátusi albizottság elnöke, aki a kisebbségi kérdést korábban teljesen ignorálta és csak a szabad kivándorlás jogát hangsúlyozta, a CHRR tagjait és az általa behívott tanúkat előre vette, a román tanúkat pedig későbbre hagyta, így nekik alig jutott idő. Ez leginkább a connecticuti magyarok kampányának volt köszönhető.¹³²

1978-ban több nem kormányzati szervezet kiadványába is sikerült a CHRR-nek anyagot szolgáltatnia, ami nagyobb nyilvánosságot szerzett a romániai magyarság ügyének. A Helsinki Bizottság *Jog a tudáshoz, jog a cselekvéshez* elnevezésű dokumentumába, az Amnesty International a romániai helyzetről szóló jelentésébe,¹³³ valamint a Minority Rights Group *The Hungarians of Rumania* című dokumentumába is kerültek olyan tények és adatok, melyeket a CHRR gyűjtött össze.¹³⁴ A CHRR 1978-tól kezdve együttműködött a washingtoni International Human Rights Law Groupval, így ingyenes és szakszerű jogi képviseletet kapott a bonyolult törvényhozási folyamatokban. Az együttműködés 1979 folyamán ért be, amikor a szakképzett jogászok közreműködésével megírt és csatolt bizonyítékokkal ellátott panaszt a

128 Pacepa, 1989. 267., 274.

129 EV, 1978.

130 Kovács, 2016.

131 EV, 1978.

132 Uo. A Képviselőházban a CHRR ügyét továbbra is Christopher Dodd támogatta leginkább, mellette Claiborne Pell Rhode Island-i szenátor is támogatólag lépett fel. Segítette még az ügyet Helen Meyner, Dante Fascell, Clement Zablocki. New York államban számos képviselő támogatta az ügyet, többek között a manhattani William Green és Theodore Weiss is.

133 Uo. Az Amnesty International ekkor jelentetett meg első ízben részletes beszámolót a romániai emberi jogi helyzetről. Többek között beszámolt a romániai kényszermunkatáborokról, a hívek üldöztetéséről, az elmeegógyintézetekbe utalt, kényszerkezelt politikai ellenfelekről. A nemzeti kisebbségek üldözésének kilenc oldalt szentelt. Király Károly esetén kívül más konkrét romániai magyar ügyeket is feltárt.

134 Kovács, 2016.

Kongresszus Emberi Jogok Bizottsága egyik, a Diszkrimináció Megelőzésének és a Kisebbségek Védelmének Albizottsága augusztusban napirendjére tűzte.¹³⁵

1979-ben a CHRR folytatta felvilágosító kampányát a magas rangú tisztviselők és törvényhozási képviselők körében a magyar értelmiség kínzásáról, Király Károly internálásáról és az őt ért atrocitásokról. 1979 elején újabb, a romániai magyarság helyzetét taglaló kiadványok szivárogtak ki Romániából.¹³⁶ Az 1979. év az MFN-státusz meghosszabbítása szempontjából jelentős áttörést hozott, mivel ez volt az első év a román kereskedelmi kedvezmények 1975-ös megszavazása óta, hogy egy, a tanúmeghallgatások után benyújtott határozati javaslatot a Képviselőház ülésén nyilvánosan megvitassanak. Első ízben folyt vita arról, hogy az emberi jogok megsértése miatt megvonják-e Romániától a legnagyobb kedvezmény elve biztosítását.¹³⁷

A kongresszusi vita részletes ismertetése túllépné jelen tanulmány kereteit, fontos azonban megjegyezni: ez volt az első alkalom, hogy a romániai magyarság ügyét a Kongresszus plenáris ülésén megvitatták, ami további lökést adott a CHRR későbbi érdekvédelmi tevékenységéhez, annak ellenére, hogy a kedvezmények meghosszabbításának nem várt támogatói jelentkeztek.

A legnagyobb kedvezmény elvének meghosszabbítása elleni tanúskodást a szervezet tagjai tovább folytatták, aminek 1987-re lett kézzel fogható eredménye. Mind a két ház megszavazott egy törvényjavaslatot, amely a legnagyobb kedvezmény elve megadása feltételeinek megváltoztatását célozta. Mivel a román államelnök tudta, hogy az új feltételeknek nem tud és nem is akar megfelelni, 1988 februárjában lemondott a státuszról. A kortársak visszaemlékezései szerint a CHRR tevékenysége az 1970-es évek közepétől hozzájárult az események alakulásához. Ugyanakkor valójában a szuperhatalmi viszonyok változása és a román különutas külpolitika feleslegessé válása, valamint az, hogy a román gazdasági nehézségek következtében drasztikusan csökkent az USA-ba irányuló román export, továbbá az a tény, hogy az egyre kedvezőtlenebbé váló környezet kevésbé vonzotta a befektetőket, vezetett ahhoz, hogy Románia esetében a legnagyobb kedvezmény elve alkalmazását eltöröljék.

135 EV, 1979.

136 Uo. A 62 romániai magyar értelmiségi által névtelenül szerzett *Malomkövek között – Levél a román értelmiséghez* című 17 oldalas nyílt levél – a román pályatársaknak címezve – a romániai tudományos és kulturális sajtóban folyó nyílt magyarelles uszítást és történelemhamisítást tárgyalta. A levelet 1978. május 25-én keltezték, és az egyik legelső „szamizdat” volt, szerzőjére azonban mai napig nem derült fény (Vincze, 1997. 37.). A másik írás Kunszabó Ferenc *Modern népirtás és az ellene való orvosság* című tanulmánya volt, amelyben Kunszabó nem a sérelmeket sorolja fel, hanem a „bűnösségi komplexus” történeti okait és a belső, kollektív „önfelszabadítás” lehetőségeit tárja fel. A 29 oldalas írás az *Új Látóhatár* 1978. évi 4–5. számában jelent meg.

137 Uo.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelyei

Carter Presidential Library and Museum, National Archives, Atlanta, GA, USA

Gerald R. Ford Presidential Library and Museum, National Archives, Ann-Arbor, MI, USA

HHRF Archívum, American Hungarian Library and Historical Society, Magyar Ház, New York City, USA

2. Interjúk

Hámos L.

2016 Bárdi Nándor, Stefano Bottoni és Kovács Eszter interjúja Hámos Lászlóval. 2016. július 5–6. Szerkesztett és rövidített változata megjelent: „...azon vagyok, hogy minél inkább segítsék, ha lehet, másokat abban, hogy ők a saját szerepüket minél jobban tudják ellátni.” Interjú Hámos Lászlóval, 2016. július 5–6. In: *Regio*, 27. (2019) 2. sz. 154–181.

Hámos M.

2010 A szerző személyes interjúja Hámos Margittal. Budapest, 2010. augusztus.

3. Kiadott források és szakirodalom

Borbándi

2006 Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza. 1945–1985*. Bern, 2006.

Borhi

2015 Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Bp., 2015.

Bottoni

2017 Bottoni, Stefano: *Sokfrontos küzdelem. A Romániai Emberi Jogok Bizottsága (CHRR) első évei*. Kézirat. Bp., 2017.

Courtney–Harrington

1991 Courtney, Bruce J. – Harrington, Joseph F.: *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American–Romanian Relations, 1940–1990*. Boulder, 1991. (East European monographs, 296.)

EV

1976–1980 *Erdély védelmében*. [A Romániai Emberi Jogokért Bizottság hivatalos tájékoztatója.] New York, 1976–1980.

Foot

2010 Foot, Rosemary: *The Cold War and Human Rights*. In: *The Cambridge History of the Cold War*. Vol. 3. *The Rise and Fall of Eurocommunism*. Eds.: Leffler, Melvyn P. – Westad, Odd Aarne. Cambridge, 2010. 445–465.

Hámos

1976 *Testimony of László Hámos on Behalf of the Committee for Human Rights in Rumania before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means. United States House of Representatives on Continuing Most-Favored-Nation Tariff Treatment of Imports from Rumania*. New York, 1976.

Hermann

2011 Hermann Gabriella: *Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952–1977*. In: *Magyar Kisebbség*, 16. (2011) 3–4. sz. 7–111.

Kovács

2016 Kovács Eszter: *A HHRF történetének előzetes kronológiája*. Kézirat. Bp., 2016.

2017 Kovács, Eszter: The Power of Second-generation Diaspora: Hungarian Ethnic Lobbying in the United States in the 1970–1980s. In: *Diaspora Studies*, 11. (2017) 2. sz. 171–188. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/09739572.2017.1398374>.

Ludányi

1995 Ludányi, András: Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945–1989. In: *20th Century Hungary and the Great Powers*. Ed.: Romsics, Ignác. Boulder–New York, 1995. 307–336. (War and society in East Central Europe, 33.; East European monographs, 417.; Atlantic studies on society in change, 83.)

Mitchell

2010 Mitchell, Nancy: The Cold War and Jimmy Carter. In: *The Cambridge History of the Cold War*. Vol. 3. *The Rise and Fall of Eurocommunism*. Eds.: Leffler, Melvyn P. – Westad, Odd Aarne. Cambridge, 2010. 66–111.

Mount

2011 Mount, Graeme S.: US–Romanian Relations during the Presidency of Gerald R. Ford. In: *Canadian Journal of History*, 46. (2011) 1. sz. 97–134. DOI: 10.3138/CJH.46.1.97.

Njølstad

2010 Njølstad, Olav: The Collapse of Superpower Détente, 1975–1980. In: *The Cambridge History of the Cold War*. Vol. 3. *The Rise and Fall of Eurocommunism*. Eds.: Leffler, Melvyn P. – Westad, Odd Aarne. Cambridge, 2010. 135–155.

Novák

2017 Novák Csaba Zoltán: *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974–1989*. Csíkszereda, 2017.

Pacepa

1989 Pacepa, Ion Mihai: *Vörös horizontok. Egy román kémfőnök vallomásai*. New Brunswick, 1989.

Papp

2008 *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Szerk.: Papp Z. Attila. Bp., 2008. (Regio Könyvek.)

R. Süle

1990 R. Süle Andrea: Románia politikatörténete. In: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Szerk.: Hunya Gábor et al. Bp., 1990. 199–274.

Schultzinger

2010 Schultzinger, Robert: Détente in the Nixon–Ford Years, 1969–1976. In: *The Cambridge History of the Cold War*. Vol. 3. *The Rise and Fall of Eurocommunism*. Eds.: Leffler, Melvyn P. – Westad, Odd Aarne. Cambridge, 2010. 373–394.

Transsylvania

1976 Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. In: *Transsylvania*, 18. (1976) 3. sz. 2–4.

1977a A romániai kommunista kormány és magyar ügynökei Amerikában. In: *Transsylvania*, 19. (1977) 4. sz. 7–8.

1977b Tüntetés Washingtonban. In: *Transsylvania*, 19. (1977) 3. sz. 2–3.

1977c Az erdélyi magyarság ügye és a belgrádi konferencia. In: *Transsylvania*, 19. (1977) 4. sz. 4–5.

1978a A Király Károly-ügy. In: *Transsylvania*, 20. (1978) 1. sz. 1–3.

1978b Ceaușescu, a Román Népköztársaság elnökének amerikai látogatása és magyar tüntetések ellene. In: *Transsylvania*, 20. (1978) 2. sz. 1–3.

Várdy

2000 Várdy, Steven B.: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története.* Bp., 2000.

Vincze

1997 Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944–1989 között. I. rész. 1944–1948. In: *Hunsor-info Media*, 1997. http://www.hunsor.se/dosszie/oktataserdely-ben44_89kozt.pdf (letöltés: 2021. augusztus 21.).

Witnesses to Cultural Genocide

1979 *Witnesses to Cultural Genocide. First-hand Reports on Rumania's Minority Policies Today.* New York, 1979.

GABRIELLA HERMANN

DEFENDING TRANSYLVANIA

THE FIRST THREE YEARS OF THE COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS IN RUMANIA, 1976–1978

While the Hungarian People's Republic was following a policy of "official silence" and was suffering in "programmed amnesia", Hungarian diaspora communities living in Western countries were unanimously concerned over the fate of their national kin living in Romania whose community was created due to the moving borders of WWI. The Committee for Human Rights in Rumania was such an organization in the U.S. after the Hungarian American diaspora has been activated in the late sixties, early seventies. The organization counted second-generation Hungarian Americans among its members who were born and socialized in the American society, while preserving their own Hungarian identity. Their greatest success was their contribution to the abolition of the Most Favored Nation status of Romania, linking the original condition of free emigration to human rights. Based on sources of the Ford and Carter presidential libraries and the organization's own document collection, the study details the advocacy activities of the organization during its first three years.